

**Silvana Milotić, *Gore na vršiče drage Mošćenice*,
Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička
Draga, Mošćenice, 2016.**

Rođena Vološćanka, po djetinjstvu Mošćeničanka, a životom Lovranka, Silvana Milotić 2016. godine pod nazivom *Gore na vršiče drage Mošćenice* objavljuje zbirku „štori-ja“ od nekada, koje je, kako i sama kaže, čula od drugih, a neke je i sama proživjela. Nakladu navedene knjige potpisuje Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga. Ista katedra tiskala je već njenu prvu knjigu pjesama *Mošćenice naša zibel*, a pjesme su objavljivane i u zbirkama *Kad vruja zavruja; Ćeš me, nećeš me; Puna nedra mora* i *Književna Rijeka*. Uz poeziju koketira i s proznim tekstovima, koji su rado viđeni u *Lovranskom listu* i u prilogu *Novog lista* „Beseda“. Tako je u već gore spomenutu proznom djelu *Gore na vršiče drage Mošćenice* objedinila mnoštvo priča i dogodovština, što iz privatnog života, što iz priča prepričanih s koljena na koljeno.

Čitatelja upoznaje s Mošćenicama i širim prstenom, kako geografski, tako i duhovno. Pitate se kako lokalno mjesto može imati dušu. Može. Čitajući knjigu, osjetite to. Naravno, ako razumijete. Knjiga je pisana čakavštinom. Za onoga koji je ne razumije ispod teksta je naveden pojmovnik „težih“ čakavskih riječi. Vratimo se duši. Dušu čine mještani tog kraja iz onih vremena kada je život bio težak. Težak, ali lijep. Vremena koja danas sve manje poznajemo. Silvana Milotić u svojim pričama iz davnina personalizira mnoštvo likova, upoznaje nas s njihovim užancama odnosno običajima, zanatima i životnim pričama popraćenim dozom humora temeljena na anegdotama ondašnje svakodnevice. Dok čitate knjigu, ulazite u središte Mošćenica, šetate „gradom“ i živite ono što čitate. Upoznajete ljude i njihove živote. Sva veselja i nedaće kraja čija leđa čuva Učka, a pogled mu pada na Kvarnerski zaljev. Knjiga isprepliće prošlost i sadašnjost. No i ta sadašnjost, dok ovo čitate, već je prošlost. Veliku ulogu u ono vrijeme igrala je i religioznost. Sveprisutna, pomagala je prebroditi teške, ali i lijepe trenutke u životima mnogih obitelji.

Silvana Milotić u *Gore na vršiče drage Mošćenice* uspjela je objediniti kulturu, običaje, tradiciju, ljude, jezik i mnoštvo toga kako bi sačuvala vrednote svoga kraja. Starije čitatelje vratit će u djetinjstvo, a mlade naučiti poštivati ono što imaju. Htjeli mi to ili ne, običaji se polako gase, druga vremena dolaze. Ovakvi tekstovi čuvaju tradiciju. Tehnologije današnjeg vremena uzimaju danak; prihvatimo ih, no sjećajmo se naših starih. Čuvajmo uspomene.

Toni Buterin

Bernard Franković i Maja Polić (ur.), *Viktor Car Emin 1870.–1963. (povodom 145. obljetnice rođenja): Zbornik radova, Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička Draga – Udruga „Jenio Sisolski“, Mošćenička Draga – Brseč, 2016.*

U listopadu 2015. godine održan je znanstveni skup povodom sto četrdeset i pete godine rođenja Viktora Cara Emina. Nakon dvije i pol godine intenzivna rada, iz tiskarskih je strojeva u nakladi Katedre Čakavskoga sabora Općine Mošćenička Draga i Udruge „Jenio Sisolski“ Brseč izašao, s nestrpljenjem iščekivani, Zbornik radova.

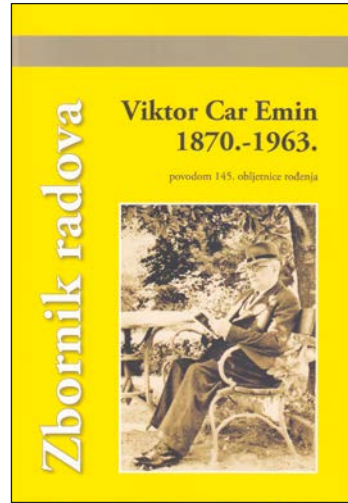
Trinaest objavljenih priloga tematizira život i djelo Viktora Cara Emina, *slikara istarske Liburnije*, kako ga akademik Petar Strčić naziva

u uvodnim stranicama Zbornika, pozivajući se na tekst objavljen prilikom primanja na dužnost Viktora Cara Emina kao redovnog člana nekadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Uvodnim su se riječima čitateljima obratili recenzenti. Tako Dubravko Jelčić ističe kako interes za ovim autorom ne jenjava, s obzrom na to da se Careva djela ponovo tiskaju, a znanstveni skupovi održavaju te donose nove spoznaje i poglede na njegov život. Ines Srdoč Konestra ističe njegov književni rad kao sredstvo političke borbe protiv odnarođivanja, kroz koji je pokazao život ondašnjeg malog čovjeka, a nama i onima nakon nas ostaje da čitanjem njegovih djela upoznamo povijest užeg zavičaja i našu vlastitu.

Urednici Zbornika Maja Polić i Bernard Franković ističu kako je u Zborniku predstavljeno jedanaest radova izloženih na Skupu, ali su pridodana dva rada koja obogaćuju ovo izdanje, onaj Irvina Lukežića i Julijana Sokolića.

Prvi rad upravo je spomenuti rad Irvina Lukežića: „Viktor Car Emin – svjedok burnog vremena“, prethodno objavljen u *Sušačkoj reviji* još 2008. godine. Ovaj tekst donosi pregled života i djela Viktora Cara Emina te predstavlja uvod u radove koji slijede i koji se bave određenim segmentom Careva života i djela.

Rad Roberta Žigulića bavi se rodoslovljem obitelji Viktora Cara Emina. Služeći se matičnim knjigama mošćeničke, lovranske i veprinačke župe, stališima duša, ali i katastarskim izmjerama Habsburške Monarhije, autor je, u svojoj već poznatoj maniri, dao bogat i detaljan uvid u Carevu prošlost, sežući do početaka osamnaestog stoljeća.

Sljedeća dva rada tematiziraju Carevu ostavštinu.

Prvi, rad Maje Polić i Bernarda Frankovića, govori o Carevoj ostavštini u obitelji njegova brata Marija, točnije Careve pranećakinje Vesne Car Katić, sada objavljena po prvi put. Radi se o građi nastaloj djelovanjem Viktora Cara Emina ili onoj nastaloj nedugo nakon njegove smrti. Rad je obogaćen fotografijama iz obiteljskog albuma Careve pranećakinje.

Rad Martine Juraga prikazuje dio ostavštine Viktora Cara Emina pohranjene u Memorijalnoj sobi, koja se nalazi u sklopu Knjižnice Lovran. Zanimljivost je ovoga priloga u tome što spominje digitalizaciju Careve ostavštine započetu 2011. godine. Dio dokumenata već je pohranjen na platformu za objavu lokalne digitalizirane baštine *LoCloud*, čime će oni biti dostupniji svima koji istražuju život i djelo Viktora Cara Emina.

Mateja Fumić zavrila je u ostavštinu Viktora Antića, iz koje je izvukle crtice o Carevu životu. Tako je pronašla razna pisma, razglednice i čestitke, novinske članke, kritike drama, ali i neobjavljena djela. Prikazana je korespondenciju između Vinka Antića i Ivana Ivančića s kulturnim organizacijama i urednicima hrvatskih novina o nebrizi za Carevu ostavštinu. Cijelu problematiku Careve ostavštine Antić je obradio u knjižici koja je također dio ostavštine.

Theodor de Canziani govori o Carevu životu na Sušaku, točnije o onome što se može saznati iz dokumenata Spomeničke knjižnice i zbirke Mažuranić-Brić-Ružić (Villa Ružić) na Pećinama. Autor izdvaja dokumentaciju koja svjedoči o prijateljstvu između Viktora Cara Emina i Viktora Ružića.

Vladimira Rezo prikazala je Carev roman *Naša Mare*, za koji ističe kako zaslužuje predstavljanje znanstvenoj zajednici. Roman je izlazio u razdoblju od 1931. do 1933. u *Hrvatskome ženskome listu*. Učinjena je detaljna literarna analiza romana upotpunjena prikazom njegovih jezičnih i stilskih značajki.

Ana Batinić bavi se prijateljstvom i književnom suradnjom Viktora Cara Emina i Silvija Strahimira Kranjčevića. Osvrće se i na njihov rad u okviru književnosti za djecu i mlade, čemu su proučavatelji hrvatske književnosti posvećivali manje pažnje. Analizom

očuvanih autobiografsko-memoarskih zapisa i građe sačuvane u arhivima, pored navedenog, saznajemo i o društvenom i kulturnom životu početka 20. stoljeća.

Branko Kukurin govori o *Antologiji istarskih i primorskih narodnih pjesama*, odnosno o Carevu predgovoru tom djelu iz 1945. godine, u kojemu se osjeti Careva empatija prema istarskom čovjeku te vidi njegov odnos prema usmenom narodnom stvaralaštvu. Osvrćući se na vrlo oskudnu zastupljenost čakavštine u Carevim djelima, autor ističe važnost *Antologije* govoreći da je njome Car „zaokružio svoje ljudsko i književničko poslanje spram svog naroda“.

Vjekoslava Jurdana svoj je rad posvetila Viktoru Caru Eminu kao tajniku Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, odnosno njegovu radu u Družbinoj pučkoj školi u Ičićima. Analizirajući tadašnji tisak i rijetke sačuvane dokumente o radu Družbe, autorica rekonstruirala početak rada škole u Ičićima te prikazuje scenski igrokaz *Durđica* uprizoren u toj školi povodom blagdana Sveta tri kralja.

Slijede dva kraća priloga: Julijano Sokolić govori o Družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru na cresko-lošinjskom otočju kroz uspomene Viktora Cara Emina, a Theodor de Canziani zajedno s Julijom Lozzi Barković iz arhitektonskog i povijesnumjetničkog aspekta o Vili „Dalibor“ na Pećinama, u kojoj su Carevi živjeli od 1929. do 1946. godine.

Zadnji je rad onaj Andree Roknić Bežanić o društvenim i političkim prilikama te o gospodarskom i kulturno-prosvjetnom stanju liburnijske Istre i Kvarnerskog primorja u vrijeme djelovanja Viktora Cara Emina. Tijekom hrvatskog narodnog pokreta, u međuraću, ali i tijekom Drugog svjetskog rata, Emin je bio iznimno angažiran u borbi za hrvatske nacionalne interese te ostao vezan za svoj rodni kraj.

Zaključno se može reći kako su radovi predstavljeni u ovome zborniku djelići koji popunjavaju praznine našeg znanja o životu i radu Viktora Cara Emina. Svaki rad, osim što donosi neki dosad nepoznati detalj, otvara i nove teme te daje poticaje za daljnja istraživanja iz kojega drugačijeg gledišta.

Ana Montan

**Riccardo Staraj (ur.), *Sport u Općini Mošćenička Draga / Lo sport nel Comune di Draga di Moschiena*,
Naklada Kvarner, Rijeka, 2016.**

Na samome isteku 2016. godine građani Općine Mošćenička Draga imali su prilike prisustvovati promociji monografije *Sport u Općini Mošćenička Draga / Lo sport nel Comune di Draga di Moschiena*, koju je vodio sam urednik knjige – Riccardo Staraj. Važnost sporta u ovoj zajednici mogla se očitati u broju ljudi koji su dupkom napunili konferencijsku dvoranu

Građevine javne namjene te sa značajnom i ponosom pratili samu promociju, u koju su se nekadašnji akteri sporta rado uključivali prenoseći ostatku slušateljstva pokoju anegdota i doživljaje iz vlastite sportske povijesti.

Sama monografija nastala je suradnjom nekolicine entuzijasta i zaljubljenika u sport pod vodstvom Riccarda Staraja, a svjetlo dana ugledala je zahvaljujući Talijanskoj uniji Rijeke – Ministarstvu vanjskih poslova Republike Italije i Općini Mošćenička Draga, što je i jedan razlog dvojezičnosti ove knjige: knjiga je naime pisana hrvatskim i talijanskim jezikom. Posvećena je – kako ih sam urednik naziva – posljednjim Mohikancima, osobama koje su svu svoju ljubav, volju i slobodno vrijeme posvetile sportu Mošćeničke Drage: Aldu Adrariju, Antonu Pappu, Borisu Ricmanu i Eduardu Lazariću.

Znanstvenoj noti monografije doprinosi uvod prof. dr. sc. Milovana Jovanovića, koji daje kronologiju razvoja sporta još od prvih ljudi na Zemlji, odnosno od njihovih usvajanja vještina preživljavanja i kasnijeg širenja na druga područja života, pa tako i na sport. Početkom sporta na području Općine Mošćeničke Drage, odnosno početkom osnivanja raznih sportskih klubova, a potom i sportskoga društva, određuje završetak Drugog svjetskog rata te navodi kako su se do tada sportom mogle smatrati aktivnosti slobodnog vremena – kartanje i boćanje. Nogomet, jedrenje, boćanje, lov, šah, podvodni ribolov, streljaštvo, streličarstvo – sve su to sportovi koji su našli svoje mjesto u ovoj zajednici te čiji su se sportski klubovi stvarali, a poneki su se, nažalost, i ugasili. Boćanje, jedrenje i nogomet

najdugovječniji i najustrajniji su klubovi Općine, a svaki od ovih, ali i drugih sportova, u nastavku je knjige detaljnije opisan. Na samome kraju svoga članka autor žali za gašenjem Sportskoga društva „Draga“, ali ga s nadom uspoređuje s feniksom.

Sportskom društvu „Draga“ svoje je stranice posvetio dr. Milivoj Rubinić, i sam jedan od aktera sportskoga života u Općini, gdje zahvaljuje sportskim učiteljima, roditeljima i svim ljudima koji su bezuvjetno te volonterski potpomagali sportu u Mošćeničkoj Dragi i vjerovali u njega, a ponajviše u nogomet.

Sukladno svjetskim trendovima i preferencijama, monografija sporta Mošćeničke Drage, u usporedbi s ostalim sportovima, najveći je broj stranica posvetila nogometu. Tekst Borisa Ricmana otkriva da se sportom u zajednici Mošćeničke Drage ipak bavilo i prije Drugog svjetskoga rata – prvi se nogometni klub osnovao još davne 1924. godine. Ricman daje sažet prikaz razvoja nogometa, stvaranja uvjeta koji su omogućili nogometu da se održi u ovoj zajednici te uspjeha Nogometnog kluba „Draga“. Doživljaje vezane uz stvaranje nogometne povijesti Općine prenosi intervju Riccarda Staraja s Arnaldom Rubinićem, pisan na čakavskom idiomu, što monografiji daje određenu toplinu i autentičnost. Posljednje riječi ovoga poglavlja pripadaju Nogometnom klubu „Draga“ danas, a piše ih sam urednik dajući podatke o upravi, o uspjesima kluba, o trenerima te o nogometasima ekipe unazad petnaestak godina.

Drugi je sport ove općine jedrenje, o kojemu podatke prenose Igor Staraj, Nikola Kolja Čenić i Riccardo Staraj. Intervjui su provedeni s draškim jedriličarima – Tončijem Krnetićem, Nikolom Čenićem, Serđom Nalisom, Tončijem Rudanom i Nikolom Deškovićem. Reciprove posvećeni jedrenju otkrivaju kako su draški jedriličari bili inovatori i strastveni ljubitelji vjetera i mora, što potvrđuju njihovi postignuti rezultati. Važnost jedrenja za Mošćeničku Dragu očituje se u nekadašnjim organiziranim međunarodnim regatama svjetskoga nivoa, a koje su pohodili jedriličari cijeloga svijeta, što je svakako doprinosilo i razvoju turizma. Jedriličarski klub Mošćeničke Drage, JK „Orion“, i danas djeluje, no u znatno manjem obimu, što ne sprječava postizanje zavidnih rezultata i današnjih jedriličara.

Uz nogometni i jedriličarski klub, u Mošćeničkoj Dragi još uvijek djeluje i Boćarski klub „Draga“. Riccardo Staraj u intervjuu s aktualnim boćadorima Mošćeničke Drage saznaje kakvi su bili počeci boćanja, kakvi su uspjesi postizani na turnirima te tko su najbolji boćadori ove zajednice.

Sukladno postignutim uspjesima u gore navedenim sportovima, u podvodnom ribolovu, prema riječima urednika, opet su se isticali stanovnici Općine Mošćenička Draga te su postizali ponajbolje rezultate na natjecanjima.

Stranice ove knjige posvećene su i streljačkom te šahovskom klubu, koji su se, nažalost, ugasili. Unatoč njihovu kraćem životnom vijeku, članovi ovih klubova s nostalgijom se prisjećaju aktivnih dana i s veseljem prepričavaju doživljaje i svoje uspjehe.

Streličarstvo je ovu zajednicu obilježilo tako što je Mošćenička Draga ustupila Streličarskom klubu „Rijeka“ nogometni teren i dvoranu hotela za održavanje međunarodnih turnira, čemu su se veselili kako stanovnici općine tako i turisti koji su boravili u Mošćeničkoj Dragi.

Nezaobilazna aktivnost nekad i danas, a koja broji zavidan broj članova u ovoj zajednici, jest lov. Osim sporta, funkcije su lova u ovoj zajednici razne – od brige za floru i faunu ovoga područja do poticanja zajedništva organiziranjem lovačkih fešti i druženja.

Sport je uvelike obilježio zajednicu Općine – omogućio razna iskustva i stvorio nezaboravne doživljaje. Unatoč današnjem načinu života, zbog želje i volje neki sportski klubovi i dalje opstaju, dok su se neki još davno ugasili. No vremena se mijenjaju, a novi načini sportske zabave stupaju na snagu. Rekreativni i adrenalinski sportovi našli su svoje utočište u Mošćeničkoj Dragi i njenoj okolici. Određeni broj stanovnika Općine, ali i turista bavi se *outdoor*-sportovima poput trčanja, biciklizma, ronjenja, penjanja i tenisa. A redovito, unazad nekoliko godina, u Mošćeničkoj Dragi organizira se i regata tradicijskih barki na jedra.

Zaključno, monografija je skup činjenica i doživljaja draškoga sporta, koje prenose sami sportski akteri, a popraćena je mnogim fotografijama, isječcima iz novinskih članaka te zapisnika. Čitajući knjigu, kao zajednički nazivnik svim sportovima Mošćeničke Drage uočava se zajedništvo zaljubljenika u sport, volja, želja, ustrajnost, volonterstvo te ono najvažnije – ljubav prema sportu. Mnoga su prijateljstva i suradnje započeli upravo zahvaljujući sportu. Kako sam urednik naglašava, znatna je razlika u životu ljudi Mošćeničke Drage nekad i sada. Ubrzani život današnjice te konstantna podražajnost okoline, što život čini znatno različitijim i okupiranijim, drašku je zajednicu odmaklo od nekadašnjega kapaciteta sportskoga života. Ipak, reduciranim brojem sadašnjih sportaša, Mošćenička Draga danas, sukladno trendovima kroz povijest sporta u ovoj zajednici, rađa stručnjake u pojedinim sportovima. Sport u Općini Mošćenička

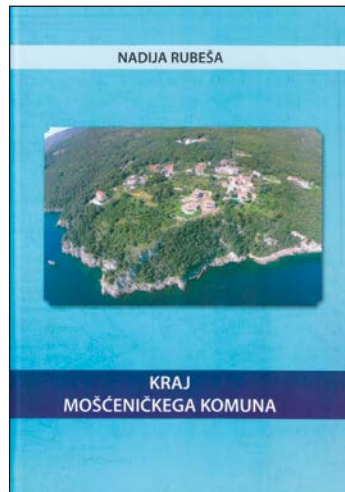
Draga dokaz je da i relativno malobrojne zajednice – uz određenu dozu sportskog talenta, volje i ljubavi – mogu marljivim radom i ulaganjem slobodnog vremena, praćenim zabavom, mnogo napraviti, pa čak i „premjestiti“ nogometno igralište, i to tri puta.

Iva Galović

Nadija Rubeša, *Kraj mošćeničkog komuna, vlastita naklada, Kraj, 2017.*

Nova knjiga Nadije Rubeše – možda na iznenađenje čitatelja koji poznaju njen rad – ne donosi njene pjesme, već je posve drugačijega karaktera. Intendirana da bude prva sinteza povijesti malog mjesta Kraj, koje se smjestilo na sam rub *mošćeničkog komuna*, današnje Općine Mošćenička Draga, knjiga je to koja u sebi sadrži mnoge krajnosti. Formalno, u njoj nalazimo pedantno prikupljene podatke s minucioznim citiranjem i navođenjem izvora u maniri stroge znanstvene povijesne sinteze ili pak kakva antropološkog osvrtu, da bi nakon koje stranice uslijedilo potpuno proizvoljno i subjektivno zasnovano viđenje koje pojave ili problema utemeljeno isključivo na osobnoj impresiji. Stilski, knjiga spaja strogo znanstveni tekst sa svom popratnom aparaturom na nekoliko mjesta (citati, precizno navođenje izvora, popis literature itd.), dok s druge – što dočarava samu autoricu – koliko čitatelja zatekne u svojoj neočekivanosti, toliko ga i oduševi u svojoj iskrenosti prava literarna simfonija riječi, gdje su sve autoričino milje i ljubav koje osjeća prema svojem kraju došli na vidjelo. Sadržajno, knjiga je pak kompendij svega do čega je autorica mogla doći, pa sadrži pregled istraživanja vezanih uz krajsku povijest i povijest njegove okolice te etnografskih isječaka izvađenih iz šarolikih izvora, ali i zapise preuzete direktno od lokalnih informatora, sve do pokušaja rekonstrukcije prošle povijesne zbilje iz vlastitog sjećanja.

Odatle i mnoge nelogičnosti u sadržaju oko uklapanja u tekst pojedinih dijelova, za koje se možemo zapitati zašto su u knjizi (npr. veliko poglavlje o glagoljici općenito ili pak o mitologiji šireg kruga), kao i teško čuđenje kada nakon precizna citiranja autoriteta u istraživanju ovog i šireg kraja naletimo na brojne pučke etimologije (npr. objašnjenje imena Haldej) i ishitrene generalizacije (npr. o objašnjenju prirode nekih pojedinaca ili pak nekih događaja). Metodološki, svakako to vodi u propitivanje cilja koji se knjigom htjelo postići, jer su korištene metode i pristupi možda malo isuviše raznoliki, ako

ne i sasvim nesklapni, pa nakon pročitane knjige ostaje pitanje što knjiga zapravo jest: prva povijesna sinteza naselja Kraj, memoarsko prozno djelo kreativna i duboko zaljubljena stanovnika Kraja ili pak romansirana priča koja se oslanja na istinite događaje.

Sve to, dakako, može zasmetati čitatelju koji se tako cijelo vrijeme bori da nađe pravi „ključ“ čitanja knjige, međutim ako ostavimo traženje tog „ključa“ po strani i naprosto se otvorena uma (i duše) prepustimo čitanju knjige, otvorit će nam se njena značajnost u raznim oblicima i vidovima. Prvo, knjiga je svakako prvi pokušaj generalne sinteze posvećene Kraju i kao takva već zaslužuje pohvalu za odvažnost u jednom takvu pothvatu. Nemoguće je više pisati o ovom mjestu, a da se potpuno zanemari ovo djelo, makar ga i kritički odmjeravali. Drugo, u svome pothvatu autorica donosi brojne značajne podatke i činjenice koji inače ne bi nikad bili zapisani te bi time ostali potpuno prepušteni zaboravu, a poslužiti će kasnijim istraživačima kao oslonac. Tu u prvom redu mislim na prvoklasne etnografske podatke, koje autorica donosi na temelju vlastitih sjećanja i prikupljenih podataka od svojih sumještana. Treće, knjiga osim sinteze raznoraznih podataka o povijesti, etnografiji, geografiji i drugim karakteristikama samog mjesta informira i o njegovoj „živoj“ materiji, današnjim stanovnicima, koji su dani u kratku registru na kraju knjige i predstavljaju osnovni raster za daljnja genealoška istraživanja stanovnika Kraja. Četvrto, knjiga je ujedno i autobiografsko djelo koje je duboko prožeto brojnim razmišljanjima, uspostavljanjima osobnih relacija, propitivanjem vlastitog identiteta kroz identitet jednog mjesta, ali i mjesto brojnih literarnih minipasaža napisanih kao minijature ode ljubavi i poštovanja koje autorica gaji prema svome zavičaju.

Treba ipak reći da je ta oda svome Kraju, bez narušavanja delikatna odnos autora i njegova zavičaja, u koji je zaljubljen, mogla možda biranjem kvalitetna nakladnika, a time i adekvatno senzibilizirana urednika/uredništva knjige, mogla biti jasnije usmjerena (metodološki i strukturalno uređena), sadržajno svakako temeljito provjerena (recenzirana), stilski ujednačenija (redigirana). Neke ishitrene tvrdnje mogle bi naprosto biti pravovremeno otklonjene (npr. o etimologiji toponima), neki poveći odlomci skraćeni ili eliminirani (npr. o glagoljici ili mitologiji), a neki pak drugi usmjereni prema drastičnu proširenju i povećanju (npr. dio o stanovnicima/obiteljima Kraja, koji je upravo u ovoj autorici imao idealnu i jedinstvenu šansu da bude temeljito ispitan, predstavljen i gotovo sintetski u potpunosti obrađen – naprosto zbog njene jedinstvene pozicije kao

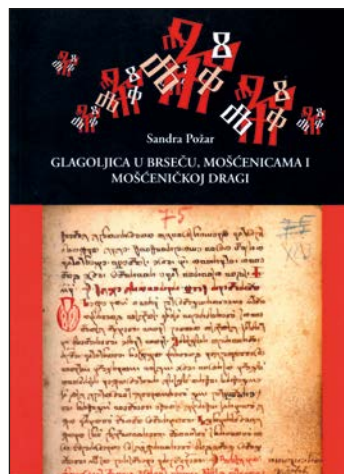
Krajanke koja bi lakše došla do brojnih informacija, koje će drugim znanstvenim naporima uvijek ostati nedostupna, kao što su mikropovijesti svake obitelji, crpljene iz sjećanja njenih članova i obiteljskih arhiva).

Ipak, tim bi intervencijama knjiga svakako izgubila jednu osobujnost koja odražava samu autoricu, što bi možda bila i veća šteta na kraju krajeva za sam Kraj, a još više za njegovu vjernu Krajanku koja ga je, upravo inspirirana njime, nastojala – koliko je bilo u njejoj moći – predstaviti široj javnosti.

Igor Eterović

Sandra Požar, *Glagoljica u Brseču, Mošćenicama i Mošćeničkoj Dragi*, Udruga „Jenio Sisolski“ – Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička Draga, Brseč – Mošćenička Draga, 2017.

Uspješna suradnja Katedre Čakavskoga sabora Općine Mošćenička Draga i Udruge „Jenio Sisolski“ iz Brseča sa Staroslavenskim institutom na projektu evidentiranja, prikupljanja i istraživanja glagoljskih spomenika s područja današnje Općine Mošćenička Draga rezultirala je već zanimljivom izložbom *Glagoljica u Brseču, Mošćenicama i Mošćeničkoj Dragi: Trajni pečat hrvatske pismenosti i identiteta*, koja je u više navrata izložena u Hrvatskoj i u inozemstvu, a nedavno je dobila i svoj knjižni produžetak.

Knjigu je napisala dr. sc. Sandra Požar, znanstvena suradnica u Staroslavenskome institutu u Zagrebu. U uvodu kratko upoznaje čitatelja s glagoljicom i njezinom uporabom u hrvatskim povijesnim zemljama od 9. do 21. stoljeća, a potom se osvrće na glagoljsku baštinu nekadašnje mošćeničke i brsečke župe u svjetlu arhivskih izvora i sačuvanih spomenika. Pregled glagoljske baštine Brseča, Mošćenica i Mošćeničke Drage započinje *Kožljačkim razvodom* (1395.), najstarijim sačuvanim mošćeničkim glagoljskim tekstom. Zatim su prikazani mošćenički natpisi: dvije škropionice s glagoljskim natpisom (jedna na crkvi Sv. Petra u dnu kanjona Mošćeničke Drage, a druga na crkvi Sv. Ivana ispod Mošćenica, koja se danas nalazi u mošćeničkoj župnoj crkvi Sv. Andrije), uz osvrt na danas izgubljene natpise poznate iz literature, dok je mošćenički glagoljski natpis iz špilje Druška peć posebno izdvojen i opisan. Slijedi pregled brsečkih glagoljskih natpisa iz 16. i 17. stoljeća, među kojima je danas osam sačuvanih, i jednoga grafita iz brsečke župne crkve Sv. Jurja, a zanimljivi su i „gostujuć“ grafiti brsečkih glagoljaša pronađeni na širem istarskom prostoru (Paz, Zanimgrad). Prikaz mošćeničkih pravnih spomenika otvara *Mošćenički urbar* (1622.), a potom se pobliže predstavljaju mošćeničke i brsečke isprave iz 16. i 17. stoljeća. Prve su pisali *kancileri* i *nodari* Anton Rubinić, Ivan

Šepić, Fran Negovetić i Petar Lazarić, a druge Anton Kumičić, Bernardin Valčić i Ivan Grabrovac. Nakon pravnih spomenika detaljno se prikazuje *Žgombičev zbornik* (16. stoljeće), jedna od najvažnijih hrvatskih zbirki srednjovjekovne književnosti, čiji je najmlađi dio prepisan u Mošćenicama. Autorica daje kratak pregled književnih tekstova iz toga zbornika (apokrifi, svetačke legende, poučna proza, dijaloški plač Marijin, marginalne bilješke različita sadržaja). Pregled glagoljske baštine Brseča, Mošćenica i Mošćeničke Drage završava *Rimskim misalom* Rafaela Levakovića, čiji se primjerak čuvao u mošćeničkome župnom arhivu, te zapisima triju glagoljaških napjeva iz Mošćenica koje je Franjo Kuhač zabilježio u svoju rukopisnu zbirku u drugoj polovici 19. stoljeća.

U knjizi je dan kratak opis svakoga glagoljskog spomenika, pregled dosadašnjih istraživanja i njegova transkripcija. Gdje je to bilo moguće, osnovni je opis spomenika dopunjen i navođenjem po koje zanimljivosti u vezi s njim. Posebno valja pozdraviti objavu dosad manje poznatih i teže dostupnih isprava (pravnih tekstova) nekadašnje mošćeničke ili brsečke župe, čija sustavnija znanstvena valorizacija tek treba nastupiti. Budući da je knjiga, kao što je to bila i izložba u njezinu temelju, ponajprije popularnoznanstvenoga karaktera, nije opterećena znanstvenim aparatom. Ono što bi inače bilo dijelom bilješki autorica uspijeva tečno uklopiti u tekst, uvijek naznačujući izvor iz kojega su podaci preuzeti, odnosno jasno određujući granice svojih intervencija. Edukativni karakter knjige dobro je vidljiv i u kratku predstavljanju zaslužnih istraživača mošćeničke i brsečke glagoljske baštine (B. Fučić, M. Pelosa, V. Perkan, V. Spinčić, V. Štefanić). Pri kraju knjige priložen je popis literature, u kojemu svaki zainteresirani čitatelj može lako provjeriti iznesene podatke. Knjigu zatvara sažetak na engleskome, talijanskome i njemačkome jeziku, čime se znatno širi područje njezine moguće recepcije.

Maja Franković, redovita profesorica u trajnom zvanju na Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci, uredila je knjigu i pobrinula se za njezinu bogatu likovnu opremljenost. Uvodni dio otvoren je prikazom slovnoga inventara glagoljskoga pisma (i to njegove hrvatske, uglate varijante), gdje se navodi naziv svakoga slova, njegova latinička inačica i brojevna vrijednost. U središnjem je dijelu knjige svaki evidentirani glagoljski spomenik predstavljen posebnom fotografijom, dok su natpisi i grafiti dodatno kontekstualizirani oznakom njihova mjesta i rasporeda na tlocrtu Mošćenica i Brseča te priloženom fotografijom građevine ili objekta na kojima

se nalaze. Ostatak knjige prošaran je vedutama tih dvaju liburnijskih gradića.

Zaključno možemo istaknuti da je riječ o vrlo vrijednu i uzornu djelu u kojemu je dan sustavan i temeljit pregled te pouzdan opis glagoljske baštine Brseča, Mošćenica i Mošćeničke Drage. Ako ustvrdimo da je ova knjiga ne samo nezaobilazna na svakoj mošćeničkoj i brsečkoj polici već ujedno i dragocjena „slikovnica“ na kojoj će dvjema srednjovjekovnim liburnijskim općinama nesumnjivo pozavidjeti i mnoga druga nekadašnja glagoljaška središta i rasadišta, zasigurno nećemo biti daleko od istine.

Ivana Eterović

**Anton Tončič Kalčič, Zbirka dogodovština, III. dio:
Pužev komun i okolica u dogodovštinama /
1930–2015. g., vlastita naklada, Mučiči, 2016.**

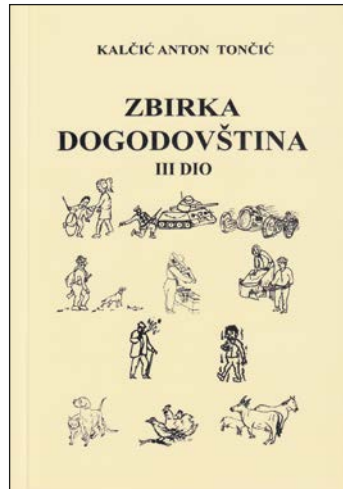
Tranvaj je hodil po jenen kraje ceste, a po drugen kurjere, kamioni i auti, a med sen ten motali su se vozi i vozići. Judi su hodili z jednega i drugega kraja ceste. Neki auti su bili moderneji od oneh kvadratesh, kakovi su pasevali pul nas, a neki vozi su vukli i tovari, keh pak ni bilo pul nas.

Tako je Tončič, otrok od šest let, videl Reku, va ku je 1936. leta prvi put prišal z vlakon od Jurdanić. Od jutra se trdo držal matere za ruku al za brhan. Se domaće ostalo je doma, a pred njin se otprl jedan nov, njemu još nepoznat, svet. Kuće su nebo tikale, po cestah su karoci pejale, a judi se tiskali lepo obučeni kako da j' blagdan. S tun štorijun pošne treta knjiga, ka se zove *Zbirka dogodovština*, jušto kako su se zvale prva i druga. I va njoj se redaju štorije i smešice, neke z davneh let, a neke moderne kot ča j' ova *Kafe*:

Štimala se j' unuka none kako je lepo poč z prijateljicami va kafić i pijuć kafe počakulat o semu i saćemu i uz to njoj je rekla: „Nona, znaš da bin ja mogla živet samo od kafa...“ „Biš, biš, ma nakon ča se najiš mesa...“, odgovorila njoj je nona.

Tako se Tončič domišja onega ča je bilo, a nikad ni bil len za čut, pa j' od mladeh dan spravjal spomeni. Kad je počel pisat, malo je zapiševal nekadajno pa sadajno i čovek ki čita ne zna bi se čitajuć smel al plakal. Mane se više pijaža smeh od plača pa san više senjala one štorije ke nas smehon leče. Malo je mladeh ki znaju ča j' bartolić, još manje oneh ki se domisle da su pul noni va zahode videli kušćići stare harti i zrezaneh novin na čaval zabijeneh za velu potrebu. Tega već let i let nigdere ni. Živjenje je z veleml koraki šlo naprvo pa su ovakove stvari ostale samo va štorijah. A mići otrok sega vidi i kad pride va neka leta, sega se tega domisli. Jedino se malo ki spameti to i zapisat. I tu se Antonu Kalčiču treba poklonit.

Va knjige piše od svojega prvega zaposlenja va škvare v Reke. Bil je još šmrkavac od 14 let, a kako je va sele bila njemačka vojna

vladavina, da ne bude kakovega zla, malega su poslali delat. Otrok bi se bil još igral, a moral se j' prej zori stat i poč na delo. Dve leta kašneje več je delal kot stolni mehaničar i tu je počel njigov hod po se višeh školah.

Anton Kalčič rojen je pul Puži, va sele ko odvavek pripada Općine Matuji. Mama mu je bila z Škalnice, a otac z Malega Brguda, a skroz celo odrastanje živel je pul Mučić. Tu se i oženil, dvoju decu odgojil, od tu va školu i na delo hodil. Finil je osnovnu školu va Brešceh, va Kastve Zanatsku školu obrtnog crtanja, v Reke Školu učenika u privredi i Srednju tehničku školu i na kraje Fakultet industrijske pedagogije. Bil je mehaničar, tehnički crtač, strojarski tehničar, konstruktor dizalica i brodske opreme, nastavnik i profesor industrijske pedagogije. Bil je i tehnolog, i kontrolor, i pedagog i predavač, bil je brigadir, šef i generalni direktor, bil je komandir i komandant kad se obnavjalo i branilo, delegat i odbornik, na kraje i presednik Skupštine Općine Opatija...

Jedan dan za ko leto se će se to pozabit. Ostat će samo ovo ča je bil na zadnjen – autor knjig. Napisal je: *Drvena rukotvorina u boci I. i II. del; Zbirka dogodovština I., II., i III. del; Sjećanja iz Puževega komuna, Pčelinji svet*, a njigova deca Vesna i Izidor parićuju za tisak i knjigu *Besede domačega govora*. Pisal je i za Spomenicu i Monografiju Lovačkoga društva „Lisjak“ Kastav i za knjigu *Lovna grupa Mučići*.

Va sako od oveh knjig ostat će zapisano njigovo živjenje i njigovi spomeni na vremena keh više ni. Onda se živelo teže, drugačije, mušneje ale veseleje i srećneje... Živjenje je bilo više težačko.

Za storit dobro vino nekad se j' grozje mastilo z nogami va velen čabre. Grozje se j' stresalo va čabar i smiron mastilo se dokle ga je bilo il dok je mošt prišal na kvartu od vrha čabra. Tako se j' mastilo i ribani kapuz kad se ga j' stavjalo kisat, pa je vaje za ten storil vodu.

Dani su se navrezali kako konac na rukelić. Tončićeva duša se punila sa štorijami, a zrela ih je ruka zapisala. Njigova su deca knjigu posložila kako je ćaća otel, njemu na spomen i gušt. Najprvo su va knjige „Dečje i mladenačke“, pa „Vojne i ratne“, a onda po rede „Vozačke“, „Lovačke“, „Pčelarske“, „Težačke, domaćinske i druge“, „Staračke“, „Pasje i mačje“, „Ptičje i kokošje“, „Konjske, kravje i druge“, „Strašila i strah“ da bi knjiga zafinila s manje poznatemi besedami. Zajik se va knjige smiron menja, del je napisan književnen zajikon, a del na čakavštine. Je i oneh kade se koriste oba zajika.

Kad je frkalas šal na delo va škver Trettega maja, vozili su se va jenen staren kamijone ki j' bil pokriven s inceradun pa ih je saki put fermala neka patrola. Kad je to storila nemačka, pregledali su kamijon i judi, a dogodilo se da ih više puti fermaju i partizani. Jedanput se dogodilo i ovo:

Neki od starijih u kamionu su zatim govorili da su to bili naši Kastavci, da ča delaju monade i nas straše, tr znaju da smo to mi... Neki pak su to opravdavali ukazujući da ispravno postupaju, jer da bi to mogao biti kamion sa neprijateljskim vojnicima, a da se i „totari“ voze u sličnom kamionu. Na sve to jedan od mlađih radnika je rekao: – Znete ča, ča ne bi bilo dobro da bi naši znali ki smo mi, da na inceradu na veliko napišemo: „To smo mi, a ne oni!“

Ni jedan rat ni lagak, ma se lagje podnese ako ga sledić kunpanja malo smeha. Tako Tončićevu reviju soldati i njihega sakidajnega živjenja kunpanjaju zibrane štorije ke su autoru najviše ostale va pamete. Tako ratna priča „Uniforma i kapica“, va koj se govori kako su tuji soldati bili dobro obučeni i obuveni naspram domaćeh borci, ki su va rat šli va opankeh, obučeni kako da gredu kopat, pa ih se razaznavalo samo po črjenoj zvezde našivenoj na baretu, magar bareta bila i bela, pa štorija finjuje ovako:

Jedanput kada smo u društvu nas vršnjaka pričali o tome kako su njemački vojnici bježali pred bombašima s bijelim kapicama, naš nešto malo stariji prijatelj Slavan Stanić iz „pod zelenega cerića“ u Pužima, koji je uvijek bio pjesnički raspoložen i veoma maštovit, nam je rekao: „Ča se čudite temu tr su nekad i Turci na konjima, sa šubarama i velemi sabljama, bežali pred našemi maškaranemi zvončari!“

Kad se ćapate čitanja ove knjigi, va koj vas jena štorija va drugu peja, ne smete gledat na uru. Vaje-vaje pride pol noći, a jutra treba neken poč i na delo. Još ako je pred vrati parićan auto i niš mu ne fali, bog bogova, ako ni, pročitajte ča je brižan auto moral se imet va pasaneh pedeset let, neš za korist, neš za lepo videt: zavjesice, traku uzemjenja, produženi auspuh, kuku za prikolicu, maglenki, bočne traki, krovni nosači, pupu odzada al gondolu pa ćete prit i do *Načiprijane gumi* i Čudnega motorista...

Anton Kalčić je bil lovac pa su njigove lovačke štorije istinite, jušto kot i pčelarske, pa ki oteje više znat od lova i pčelarenja, neka ih pročita dva puti. A onda su po rede „Težačke, domaćinske i druge“, va keh je sega. Taj del otpre *Dan kopa* pa se nastavjaju štorije *Grda, Plaća, Zidna krpa, Suša i daž, Drvo, Nagluhi, Skriveno blago, Bankovna kartica, Nerad, Čelavost, Brižne ženske, Moda belenja,*

Plovidbeni izlet, Invalid, Mošt, Mravinjak i Tatarija... Tu san malo stala. Povukal me naslov Kralo se j'. Kad i kako?

Lepo, vavek se kralo.

Va predratnen vremenu II. svjetskega rata živjenje va oven kraje bilo je teško, jako se j' delalo okol blaga, na zemje i va šume i na sen se j' šparalo. Ni se imelo puno, al i to ča se j' imelo, od kokoš do šoldi i zlatarije, jako se j' čuvalo i skrivalo.

Aš tati je vavek bilo.

Od vremena potle II. svjetskega rata pa se do Domovinskega rata, malo se j' kralo. Spočetka, va veloj mizerije, se j' malo više kralo po vojneh ruševinah, a deca i soldati po vrteh, za pojist kakov žir al drugi plod... Kašnjenje, va onen poletu obnove i izgradnje, zavladal je duh da je to se naše i da trebe jedan drugemu pomoć i dat, a ne zet... Judi su počeli malo lagje živet, aš su se opirala dela, a s ten i zaslužak, pa se j' se manje mučilo va grunte, šume i okol blaga.

A kako j' danas?

Od Domovinskega rata na semo živjenje se j' jako promenilo. Ratno i izbjegličko stanje, storilo je svoje, kako i saki rat. Pored tega je došlo do raslojavanja judi na jako bogati, tako zvani tajkuni, i na jako siromašni. Temu je pomogla i recesija, va koj se gubilo i još vavek se gubi posal, a s ten i plaću, ku neki ne dobivaju ako i delaju. Se to je storilo nesigurnost, strah, tatariju i nasilje. (...) Sada neki krađu za preživet, a neki da bi postali bogataši.

Jedino su se va teh pedeset i više let promenila zapirala. Prvo su juden rabili lokoti, kračuni, zapiralni kolac za vrata al zapiralna daska za poneštru, a sada je dosti rinut va kjučanicu kjučić manji od palca al stisnut putac. Pa za kraj lepo je čut i jenu domaću staračku, ka se zove *Domaći lek*:

Jedan, tu naš domaći stareji čovek, povedal je kako se leči samo z domaćemi leki: „Za visoki tlak pijen belo vino, za niski pijen čрно, za bol va želuce popijen jedan, dva žmujica rakije, a za cirkulaciju konjačić...“ „A vodu?“ „Ne, vodu od šterni ne pijen, aš ni zdrava, a ona tekuća ni domaća i znaš ča, nisan još toliko ni bolan, da bin ju pil!“ „Ma ni konjak ti ni domaći, a piješ ga?“ „Ja, aš mi jako dobro stori, kako da je domaći.“

Još malo štorij od blaga, domaćega i divega pa z nekemi manje poznatemi besedami finjuje ova knjiga, ku je napisal, slikice narisal i po svoju uredil Anton Tončić Kalčić. Lekturu i korekturu storili su Vesna i Boris Matetić, grafički je knjigu uredil Izidor Kalčić, a tisak i uvez je delo Tiskari „Impress“ Matulji. Predgovor je napisala prof. Vesna Matetić, va ken je rekla: „Sa ovom III. Zbirkom dogodovština,

uz one dvije ranije izdane, Autor je opisao ukupno 697 dogodovština popraćenih sa 182 grafička i slikovna prikaza. Sve to doprinosi da i tim putem upoznamo Pužev komun i njegovu okolicu u navedenom vremenskom razdoblju. Spektar događaja je širok i sveobuhvatan: od zbilje, nadanja, maštanja, humora, straha... do prirodnih i kulturoloških događaja...“

Škoda je da Anton Kalčić, naš domaći Tončić, ni šal va penziju desetak let raneje. Koliko tega lepega bi bil još zapisal. Mladen za naprvo!

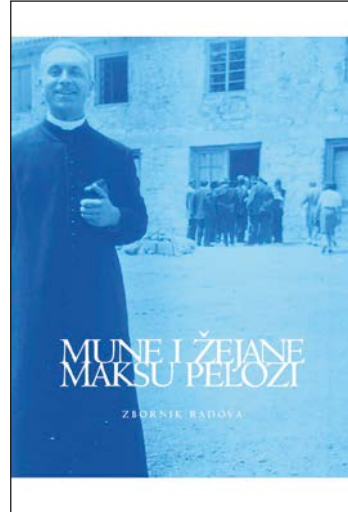
Cyjetana Miletić

***Mune i Žejane Maksu Pelozu: Zbornik radova
znanstvenog skupa „Mune Maksu Pelozu“, održanog u
Velim Munama 24. listopada 2015., Udruga „Žejane“,
Žejane, 2016.***

Udruga „Žejane“ i „Mladi Mune“ te Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga u listopadu 2015. godine organizirale su znanstveni skup u čast svećenika i povjesničara Maksa Peloze, a kao rezultat tog uspješnog događanja ugledao je 2016. godine svjetlo dana zbornik radova *Mune i Žejane Maksu Pelozu*, ujedno i prvo izdanje Biblioteke „Opatijski kras“.

Tko je čovjek kojem su sumješteni i znanstvenici posvetili zbornik? Makso Pelozu rođen je u Velim Munama, a živio je u jednom od burnijih povijesnih razdoblja, s obzirom na to da godine njegova života obuhvaćaju svjetske ratove, talijansku vlast nad njegovim rodnim krajem te razdoblje jugoslavenske državne tvorevine. Unatoč tome Pelozu se iz svog mjestaša uputio u svijet radi obrazovanja i svećeničkog poziva te svojim mukotrpnim radom i zalaganjem, znanstvenim istraživanjem i djelima ne samo zadužio svoj kraj već dao i značajan doprinos povijesnoj znanosti. Ipak, ostao je slabo poznat široj javnosti, a ovaj je zbornik jedan način ispravljanja nepravde i odavanja priznanja tome velikom čovjeku.

Uz uvodno slovo urednika Roberta Doričića, u zborniku sveukupno trinaest radova progovara o raznovrsnim temama: djelu i životu dr. sc. Maksa Peloze, vrijednosti sakralne baštine munskog i žejanskog područja, traumatskim ratnim događajima koji su trajno ostali u pamćenju domicilnog stanovništva, materijalnoj i nematerijalnoj baštini, vrijednim zapisima o prošlosti munskog kraja, bilješkama o žejanskom jeziku te svim ostalim važnim čimbenicima u stvaranju i čuvanju lokalnog identiteta. Posebnu zanimljivost čine rezultati terenskog istraživanja studenata Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a vrijednost se očituje u zabilježenim iskazima kazivača odabranih među munskim i žejanskim žiteljima. U zborniku nisu svi radovi posvećeni

Pelozima. Dapače, većina radova ne spominje svećenika. Ipak, možemo reći kako su radovi prezentirani među ovim koricama na više razina povezani s Pelozom – rasvjetljavaju nam krajolik, povijest, tradiciju i mentalitet koji su iznjedrili velikana poput Maksa Peloze, odredili ga kao čovjeka te utjecali na njegov životni odabir. Isprepleću se sakralne i svjetovne teme, što se, nesumnjivo, može uočiti i u karakteristikama osobe čije ime nosi ovaj zbornik.

Knjigu otvara rad naslovljen „Povijest crkve u djelu dr. sc. Maksa Peloze (1915.–1989.)“, kojim je Marko Medved valorizirao stvaralaštvo toga crkvenog povjesničara, dobrim dijelom posvećeno isticanju kulturno-povijesnog bogatstva njegova rodnog kraja. Autor analizira Pelozin zavidan opus koji je obuhvatio istraživanje crkvene povijesti, djelovanje crkvenih dostojanstvenika poput biskupa Strossmayera i Dobrile, arhiđakona Franina i kartografa Klobučarića. Pelozinu je pažnju plijenila i srednjovjekovna crkvena povijest i dominikanski crkveni red, tematizirao je strukturu Crkve te istraživao domaće i strane arhive. Imao je viziju društva koja se nije uklapala u društveno-političke prilike njegova doba, nastojao povezati naizgled nespojivo i u nekim segmentima svojih nastojanja ostao neshvaćen. Autor ističe kako, uza sve navedeno, Pelozima nije zaboravio posvetiti pažnju i svojem rodnom kraju, kojem se u svojim istraživanjima i radovima uvijek vraćao. Može se reći da je ovo središnji rad zbornika jer se izravno bavi životom i djelom munskog erudita.

Rad „Rapporti fra la stazione curata di Mune e l’Ordinariato di Trieste e Capodistria (1789-1914)“ pripremio je Giovanni Luca iz Dijecezanskog arhiva u Trstu. Donosi vrlo vrijednu zbirku dokumenta za poznavanje novovjekovne povijesti Muna i odnosa te župe s Ordinarijatom Trsta i Kopra. Vrijednost rada očituje se u otvaranju prostora za daljnja istraživanja društvenih i crkvenih zbivanja te svakodnevice unutar župe Mune u naslovom naznačenom razdoblju.

„Anostrā besereka“ ili, na žejanskom jeziku, „naša crkva“ rad je Helene Doričić i Roberta Doričića, koji rasvjetljava dosad slabo obrađenu povijest žejanske crkve Svetoga Andrije Apostola od njezne izgradnje u prvoj polovici 18. stoljeća, uznemirujućeg razdoblja u kojem je podijelila sudbinu sela i bila spaljena 1944. godine, pa sve do sadašnjosti. Autori navode kako je upravo na njenim ostacima Makso Pelozima održavao vjeronauk i tako u najtežim trenucima prenosio kršćanski nauk na one najmlađe, što je još jedan dokaz o veličini osobe žejanskog svećenika.

Četvrti rad zbornika priredila je Daina Glavočić, predstavivši groblje Mune, iz kojeg možemo iščitati tradiciju, gospodarske i

društvene prilike mjesta te ga promatrati kao odraz sela – maleno, u šumovitu području, skromno, no dostojanstveno. Autorica kao posebnu zanimljivost ističe ukopno mjesto na kojemu je zabilježen žejanski jezik.

U radu Mateje Jerman „*In hoc signo vinces* – o ophodnim križevima u Velim Munama i Žejanama“ otkrivaju se vrijedni sakralni radovi iz 18. stoljeća koji svojim izgledom i karakteristikama upućuju na povezanost naselja s njegovim širim kulturno-povijesnim kontekstom, a istraženo upućuje na značaj vjerskih obreda za mještane.

Nakon prvog niza radova slijedi posebno zanimljiv prilog sa starim fotografijama svećenika Peloze, na kojima su ovjekovječeni njegovi trenuci s članovima uže obitelji, prijateljima i sumještanima. Fotografije prate tijek njegova života od ranog djetinjstva, zrelih godina sve do postavljanja spomen-ploče na munskom groblju povodom obilježavanja stogodišnjice njegova rođenja.

Nakon fotoalbuma slijedi rad Ivane Eterović koji nosi naslov „Područje munske župe u rukopisnoj ostavštini hrvatskog preporoditelja Vjekoslava Spinčića“. Istaknuti hrvatski političar, svećenik i pisac u svojem stvaralaštvu dotaknuo se žejanskog i mnskog identiteta, jezika, života i običaja, za što je zaslužan njegov vlastiti istraživački angažman te bogata korespondencija sa žiteljima tih krajeva. Autorica u radu postavlja temelje za daljnju, detaljniju obradu bogate Spinčićeve rukopisne ostavštine.

U članku Klare Tončić „Tko pamti 5. svibnja 1944.? Sjećanje na paljenje Muna i Žejana tijekom Drugog svjetskog rata“ raspravlja se o strahotama duboko ukorijenjenim u kolektivnu svijest, a koje su sela i stanovništvo doživjeli tijekom Totalnog rata. Rad ima iznimnu važnost jer su u njemu zabilježena sjećanja i ispovijesti kazivača koji su svjedočili zbivanjima u svibnju 1944. godine i onih kasnije rođenih koji su odrasli uz priče o nemilim događajima. Autorica ističe važnost prenošenja sjećanja na nove generacije, kao i stvaranja mjesta pamćenja te njihovu ulogu u razvoju identiteta zajednice.

Tomislav Augustinčić u radu „Ženska narodna nošnja u Velim i Malim Munama i Žejanama od istraživanja Jelke Radauš Ribarić do danas“ osvrnuo se na ulogu ženske narodne nošnje u očuvanju lokalnog identiteta te njenu valorizaciju od strane pripadnika zajednice, što je potkrijepio njihovim izjavama i promišljanjima. Nadalje temeljito pojašnjava proces kanonizacije tradicijske odjeće te donosi detaljan opis nošnje popraćen fotografijama.

Deveti članak pripada autorima Luciji Maroević i Karlu Srdoču, a nosi naziv „Prakse istarske tradicijske glazbe lokaliteta Žejane,

Vele Mune i Male Mune“. Istražuju načine vrjednovanja narodne glazbe, posebno ističući značenje gotovo zaboravljena kanta, specifična načina pjevanja u navedenim krajevima. Proučavanjem postojeće literature i analiziranjem kazivanja lokalnog stanovništva, nametnuo se zaključak da su munska i žejanska tradicijska glazba nedovoljno znanstveno valorizirane, a kao glavni problem ističu nedostatak interesa suvremenih naraštaja za održavanje tradicijske glazbe uslijed utjecaja modernih glazbenih stilova.

Znatno je bolja situacija s održavanjem običajne prakse munskih i žejanskih zvončara, o čemu progovara rad Lucijane Kukuljica „Uloga munskih i žejanskih zvončara u lokalnoj zajednici i turističkoj ponudi“. Zvončari predstavljaju važnu kulturnu baštinu, a iz razgovora s kazivačima vidljivo je da se zvončarima pridaje višestruk značaj i daje važna uloga kao ambasadorima munskog i žejanskog turizma. U nastavku rada predstavljena su bitna razlikovna obilježja pojedinih zvončarskih oprema, što doprinosi isticanju i čuvanju zasebnih identiteta mjesta.

Autori Ivan Golubović i Christina Jukić istražuju doprinos lokalnih kulturnih udruga u izgradnji i očuvanju lokalnog identiteta. Obuhvaćene su udruge različita opsega djelovanja: folklorno društvo „Žejanski zvončari“, „Žejane“ i njihov ogranak „Žejančići“, „Mladi Mune“, pusno društvo „Mune“ te odjeljenje Dobrovoljnog vatrogasnog društva „Kras“ iz Šapjana. Suautori ističu i pozdravljaju njihovu iznimnu važnost u predstavljanju mjesta, stvaranju osjećaja povezanosti i jedinstva među pripadnicima zajednice te jačanju simbola identiteta mjesta.

Radom „Prilog istraživanju munske toponimije: mikrotoponimija malih Muna“ Igor Eterović dopunio je zbir toponima i toponimskih likova te ih smjestio u munske geografsko okruženje. Donosi iscrpan popis mikrotoponima, prvi put zabilježenih i onih ranije utvrđenih. Ovim radom autor potiče na realiziranje budućih istraživanja toponomastike te u određivanju mikrotoponima naglašava važnost lokalnih kazivača kao izvora znanja.

Zbornik zatvara rad autorice Vane Gović naslova „Memorijalni centar Lipa pamti kao mjesto promišljanja baštine Krasa“, gdje se rasvjetljava proces izgradnje Memorijalnog centra „Lipa pamti“ te navode njegova muzeološka funkcija i uloga osnažitelja lokalne zajednice. Autorica ističe važnost postojanja memorijalnog centra u njegovu izvornom ambijentu, što posjetiteljima omogućava susret s prostornom i ljudskom osobitosti mjesta.

Zahvaljujući raznolikosti tema, zbornik je vrlo korisno vrelo za istraživače crkvene i opće povijesti ovog područja, etnologe, antropologe, povjesničare umjetnosti i sve koji studioznije žele pristupiti istraživanju manskog i žejanskog kraja. Ipak, najvažniji je ponajprije za stanovnike toga područja zbog znanstvene valorizacije njihove prošlosti, a posebno je dragocjeno sudjelovanje brojnih kazivača, čije misli i riječi ostaju zabilježene. Stoga zbornik nije samo knjiga već ujedno i spomenik prošlosti i čuvar identiteta kraja. Vrijednost je radova neupitna, no kao što je i sam urednik istaknuo u uvodu, na čitateljima je da (pr)ocijene djelo.

Jelena Barić

PRIČA O LISICI I VUKU
(Šćorica de lisica ši de lupu, „Tragovi“: Udruga za dokumentiranje i istraživanje jezika i kulture Istre i Kvarnera, Rijeka, 2016.)

Udruga „Tragovi“ tiskala je prvu slikovnicu napisanu vlaškim jezikom s ciljem da se ne zaboravi jezik kojim se stoljećima govori na području Šušnjevice i susjednih istarskih sela Brdo, Letaj, Nova vas, Jesenovik i Zankovci, iako je danas više govornika u SAD-u, negoli u domovini.

Tekst slikovnice osmislila je doc. dr. sc. Zvezdana Vrzić, na temelju tradicionalne priče koju su na vlaškom jeziku kazivali autohtoni govornici Miro Belulović i Marina Mikuluš. Na kraju slikovnice sadržaj priče dan je i na hrvatskom standardnom jeziku. Taj dio pripremila je Viviana Brkarić. Svaka slikovnica mora biti kvalitetna, djeci privlačna i zanimljiva, likovno bliska, a to likovni stručnjak poput Davora Pavelića izvrsno zna. Stoga su njegove prekrasne ilustracije prilagođene i dječjem uzrastu i sadržaju priče. Dobar posao odradila je i Veronika Uravik Čolak u grafičkoj pripremi Reedesigna Studio Rijeka kao i tisak Adriaprint Rijeka. Stoga ne čudi da su izradu ove slikovnice financijski pomogli Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Istarska županija i Primorsko-goranska županija.

Ovo je prilika da se kaže poneka riječ i o slikovnici, ali i o izdavaču, tj. Udruzi „Tragovi.“ Krenimo redom.

Slikovnica je u prvom redu namijenjena najmlađima. Korisna je od rođenja pa do mlađih razreda osnovne škole. Prvo, ona se smatra temeljem za govorenje, a kasnije predstavlja dobru podlogu za dječje čitanje i pisanje. Svaka slikovnica pomaže i u emocionalnom razvitku djeteta, isto tako i u socijalnom, pa izdavač mora paziti na kvalitetu i teksta i ilustracija. Nekada se smatralo da je svaka ilustrirana knjiga slikovnica, s čime se danas ne bismo složili, ali da je slika najbolji način da se djetetu nešto zorno prikaže, složiti će se svi odgojno-obrazovni djelatnici. Kroz naše učiteljsko školovanje učili su nas da je Jan Amos Komenski naglašavao kako djeci

treba prikazivati svijet u slikama, a to su naglašavali i naši pedagozi i metodičari, pa smo nebrojeno mnogo takvih slika nacrtali tijekom radnog vijeka. Koristili smo i postojeće slikovnice, koje su nas nekad više, nekad manje zadovoljavale sadržajem, moralnom poukom ili odgojnim elementima jer su to najčešće bile slikovnice stranih autora i stranih ilustratora, često i loše prevedenih. U našim poratnim godinama izbora nije bilo. Danas je, za razliku od druge polovine dvadesetog stoljeća, velik izbor dobrih slikovnica i naših i stranih autora. Skoro bi se moglo reći da nema škole u kojoj učenici nisu izradili barem jednu slikovnicu. Jesu li je i tiskali, ovisi o snalažljivosti učitelja i financijskoj pomoći sredine.

Kada se pojavila prva hrvatska slikovnica, pitanje je na koje će odgovor dati stručnjaci. Ali ja se sjećam radosti kada sam prvi put uzela u ruke *Šumu Striborovu* Ivane Brlić Mažuranić, bajkovite i nenadmašne naše književnice, tako da i danas u šali znam reći da svake večeri čekam Malika. Brojne su generacije učenika s ushitom čitale Palunka, Regoča, Potjeha, a o Hlapiću, što već nije slikovnica, da i ne govorimo. Otada je tiskano mnoštvo dobrih i kvalitetnih slikovnica.

Ali vratimo se mi našoj slikovnici *Šćorica de lisica ši de lupu*.

Kako je već prethodno istaknuto, pedagozi tvrde da je slikovnica temelj za govorenje, kasnije za čitanje i pisanje, stoga se budućim roditeljima preporuča čitanje priča djetetu od najranijih dana. Slikovnica ima moralnu i odgojnu vrijednost, ima poučne i zabavne elemente, pa je upravo takva i ova tradicionalna priča o lisici i vuku zabilježena i na vlaškom jeziku. Posebnom ju čine neki elementi koji pomažu i odraslim osobama da obogate ili osvježe svoj leksik vlaškim riječima. To je ilustrator izvrsno uočio, pa je mnogim predmetima i likovima dodao vlaški naziv, čime je obogatio svoju ilustraciju i vlaški jezik. Sada i oni koji ne znaju vlaški jezik, ali ga žele naučiti, mogu pomalo usvajati pojedine riječi. Recimo zec se kaže *ljepuru*, miš je *soreču*, pčela je *čelica*, gusjenica je *gusina*, a gušterica *gušćerica*... Za početak i nije teško.

Cilj je slikovnice pobuditi zanimanje, prvenstveno u najmlađih, jer samo tako je moguće očuvati svoj identitet i identitet rodnog kraja, a možda će potaknuti i neke odrasle osobe da se okušaju u učenju ovog doista starog jezika koji je, nažalost, na pragu izumiranja.

Jezik je nematerijalno kulturno dobro i dobro je da se zaštiti svaka riječ, a to je najbolje učiniti kroz zapisanu priču. Stoga se iskreno nadamo da će ova slikovnica biti poticaj mnogima, osobito

generacijama koje žive u mjestima gdje još uvijek ima izvornih ili zainteresiranih govornika, da usvoje makar nekoliko vlaških riječi.

Priču o lisici i vuku ispričat ćemo onako kako je to učinila Viviana Brkarić, ali u ponešto skraćenom obliku.

Jednog su dana lisica i vuk krenuli na put. Kako su se bili pokušali, oslovljavali su se sa *strina* i *striče*. I tako oni, hodajući, stignu do kuće u nekom selu gdje se slavio pir. Pa kaže lisica vuku: „Ovdje je pir! Ovdje ćemo nešto dobro pojesti.“ Pa naputi vuka da ide u štalu poklati ovce, dok će ona zabavljati ukućane. Ali vraga, lisica je ušla na vrata i počela vikati: „Stric je u štali! Vuk je u štali!“ Na to su svi potrčali u štalu i istukli vuka, a za to se vrijeme lisica dobro najela. Onako sita izašla je na cestu, gdje ju je čekao pretučen vuk. Kako je halapljivica gurnula glavu u lonac, ostalo joj je riže na glavi, pa je rekla vuku da joj je to ispao mozak i da ne može hodati. Kaže vuku da je nosi, a on, očito manje lukav, uprti lisicu i nosi je dok ona prepredeno zapjeva na hrvatskom jeziku „Bolestan zdravoga nosi!“

Vuk nije znao hrvatski, nosio je lisicu i dalje, pa su tako stigli do jedne velike lokve u kojoj se ogledao mjesec. Lisica uvjeri vuka da je u lokvi sir, ali da vuk mora popiti svu vodu da bi uzeli sir. I vuk je pio i pio, napuhnuo se, ali do sira nije došao, pa su krenuli dalje. Noć ih je zatekla kraj jedne duboke rupe, gdje su odlučili prespavati. Lisica odredi da vuk legne uz rupu, a ona se stisne do njega. U neko doba noći kaže lisica vuku: „Hajde, pomakni se još malo! Makni se!“ Kako je spavao, vuk pomisli: „Pomaknut ću se malo.“ Kada se pomaknuo, pao je u rupu. I tu je kraj priče, koja završava riječima „Majbire – j fi ans nego an slaba kumpanije.“ ili „Bolje je biti sam nego u lošem društvu.“

Slikovnica pak završava jednom prekrasnom poukom: Čovjek koji u svom životu nije činio dobro jest poput studenca, lijepog i dubokog, ali bez vode.

I na kraju riječ-dviije o izdavaču.

„Tragovi“ je naziv Udruge za dokumentiranje i istraživanje jezika i kulture Istre i Kvarnera. Osnovana je 2005. godine i otada se bavi pitanjima vlašskog i žejanskog jezika, koji zbog sve manjeg broja govornika polako, ali sigurno nestaju. Nestajanje jezika ubrzao je sve moderniji način življenja, zatim iseljavanje i odlazak mještana u gradove zbog zaposlenja. Tome je pripomogla i prometna povezanost između susjednih i daljnjih mjesta kao i zajedničko druženje i okupljanje na kulturnim i zabavnim manifestacijama. Potom je ljubav učinila svoje i došlo je do sve više miješanih brakova, u kojima je jedan govornik znao vlaški jezik, a drugi nije, pa se u kući

prestalo govoriti tim jezikom. Pogotovo se nije govorilo kad su se rodila djeca. S njima se govorilo hrvatskim standardnim ili čakavskim jezikom, pa djeca najčešće i ne znaju govor jednog od roditelja.

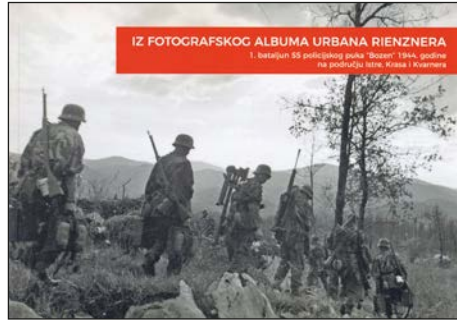
No djeca su kao male spužvice, mnogi od njih sada uče jezik svojih djedova u dvjema jezičnim igraonicama: „Žejančići“ u Žejanama i „Puljići“ (Ptičice) u Šušnjevići. Tu kroz igru, pjesmu, igrokaze i zabavu uče jezik koji je na izdisaju. I njima će pomoći ova slikovnica, barem da se poigraju s likovima lisice i vuka.

Ono što valja pohvaliti jest činjenica da se ovom slikovnicom i krasnom tradicijskom pričom spašava barem mali dio vlaških riječi, koje su unijete i u rječnik vlašskog i žejanskog jezika, koji je 2009. godine objavljen i kao CD pod nazivom *Limba de saka zi (Svakodnevní jezik)*, a dostupan je svim zainteresiranim osobama. To je velik korak za buduće istraživače i jezikoslovce u očuvanju jezika koji je uključen u UNESCO-ov *Atlas ugroženih jezika svijeta*, a godine 2007. i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske uvrstilo ga je na *Listu zaštićene nematerijalne kulturne baštine*.

Cvjetana Miletić

Iz fotografskog albuma Urbana Rienznera: 1. bataljun SS policijskog puka „Bozen“ 1944. godine na području Istre, Krasa i Kvarnera, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka, 2017.

Vodič je nastao uz istoimenu izložbu otvorenu na Međunarodni dan muzeja u svibnju 2017. godine u Memorijalnom centru „Lipa pamti“, koji djeluje u sastavu Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Sama tema upravo je poveznica s onim čime se Memorijalni centar bavi, a to je očuvanje baštine i sjećanja na stradanje mjesta Lipe za vrijeme Drugog svjetskog rata. Kako se navodi u uvodu, upravo ova izložba usmjerava cilj i viziju centra, a to je razumijevanje stradanja i gubitaka koje rat donosi.

Vodič je koncipiran u dva dijela; prvi se odnosi na *Fotografije Urbana Rienznera* te povijesne okolnosti i događaje Drugog svjetskog rata na području Istre, Krasa i Kvarnera, dok drugi dio, *Komemorativni krajolik*, donosi antropološko-kulturološku viziju ove teme.

Iako su danas teme iz Drugog svjetskog rata zastupljene u literaturi iz povijesti, medijima i politici, obrada ovakvih povijesnih izvora kao što je fotografija uvijek plijeni pažnju posjetitelja. Ako pođemo od teze da *fotografija govori tisuću riječi*, upravo ove Urbana Rienznera mogu puno toga ispričati. Možemo reći da je fotografija jedan od najzanimljivijih povijesnih izvora jer izravno pobuđuje emocije u promatrača i dočarava samu snagu određenog čina ili događaja. Tako fotografije izložene u postavu Memorijalnog centra koje dokumentiraju zločin u Lipi 30. travnja 1944. godine nijednog posjetitelja ne ostavljaju ravnodušnim.

Fotografije Urbana Rienznera nastavljaju tu priču o ratu i stradanju donoseći drugi pogled na same događaje na ovim prostorima kroz Drugi svjetski rat, a iskorištene su za izložbu zahvaljujući Pokrajinskom arhivu južnog Tirola u Bolzanu. Radi se o ukupno 147 fotografija snimljenih na području Istre, Učke, Liburnijskog krasa i Liburnije tijekom operacije *Braunschweig* 1944. godine. Arhivu ih

je predala Rienznerova kći, koja je ujedno sastavila i kratku očevu biografiju, iz koje doznajemo nešto podataka o samom autoru. Urban Rienzner rođen je 1910. godine pokraj Bolzana kao sin Ide i gostioničara Rudolfa. Kasnije se oženio te je bio otac šestero djece. Po završetku rata držao je trgovinu do umirovljenja, a umro je 1993. godine. Kako je u biografiji navedeno, u vrijeme rata Rienzner se izjasnio protiv optiranja za Njemačku i Hitlera, no bez obzira na to bio je mobiliziran 1944. godine u njemački Wehrmacht te kao politički nepouzdan biva upućen u borbu protiv partizana na području Istre. Sa sigurnošću se zna jedino da je pripadao 1. bataljunu SS puka „Bozen“, dok za Wehrmacht nema dostupnih dokumenata. Biografija je zaključena konstatacijom kćeri da je njen otac uvelike patio zbog proživljenog u ratu i djelovanja protiv nevinog stanovništva te su mu ti događaji obilježili život. Kako Rienzner nije bio od jugoslavenskih vlasti označen kao zločinac, nakon rata putovao je Istrom. Ostaje nam pitanje kako se pojedinac može nositi s kolektivnom krivnjom jedne frakcije? Što je uistinu Rienzner proživljavao ponovnim putovanjima u ove krajeve i kako se osjećao, možemo samo nagađati.

1. bataljun SS policijskog puka „Bozen“ formiran je kao dio veće policijske pukovnije „Sudtiroł“ novačenjem austrijske nacionalne manjine s područja Bolzana 1943. godine. Na područje Kvarnera i Liburnijskog krasa, odnosno u tadašnju Operativnu zonu „Jadransko primorje“ dolazi u veljači 1944. godine i biva smještena u Opatiji, odakle sa svoje četiri satnije djeluje na navedenom području. Postoji mogućnost da je ovaj bataljun zajedno s dijelovima SS Kraškog dobrovoljačkog bataljuna počinio zločin u Lipi u kojem je stradalo 269 civila.

Da bi se bolje razumio kontekst nastajanja fotografija i djelovanja 1. bataljuna SS policijskog puka „Bozen“, u vodiču je objašnjen povijesni tijek događaja prve polovice 20. stoljeća. Nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije završetkom Prvog svjetskog rata 1918. godine, Kraljevina Italija kreće s ostvarivanjem svojih težnji na istočnojadranskoj obali obećanih Londonskim ugovorom iz 1915. godine. Po okupaciji teritorija na području Kvarnera, Istre i Liburnijskog krasa formira se utvrđena rapalska granica 1920. godine, koja se kasnije korigira Rimskim ugovorima iz 1924. godine, te čini podjelu teritorija između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije. Dolaskom fašizma na vlast u Italiji stanovništvo ovih krajeva biva izloženo sve većoj talijanizaciji, odnarođivanju i represiji, koja će trajati kroz Drugi svjetski rat, kada fašistička Italija ulazi u rat na strani Njemačke i u Travanjskom ratu 1941. godine okupira i dijelove

Kraljevine Jugoslavije. U to vrijeme na ovim prostorima jača Narodnooslobodilački pokret, koji se bori s okupatorskom fašističkom vojskom izvodeći diverzije na prometnicama i željeznici te uništavajući vojnu mehanizaciju protivnika. Kapitulacijom fašističke Italije u rujnu 1943. godine na ove prostore prodire vojska nacističke Njemačke i sav zauzeti teritorij pod nekadašnjom jurisdikcijom Italije prelazi u Operativnu zonu „Jadransko primorje“ (OZAK). Represija nad stanovništvom postaje sve veća, mnogo ih se šalje u koncentracijske logore, a okupatorska vojska na napade partizana odgovara odmazdom nad civilnim stanovništvom i paljenjem sela. Tako general Ludvig Kubler sastavlja *Korpusne naredbe br. 9* u borbi protiv partizana, gdje opisuje što se događa i s onima koji im pomažu. Upravo točke ove naredbe prezentirane su u postavu Memorijalnog centra Lipa kao spomen na brutalnost okupatorske vlasti, koja je ovom odredbom ozakonila zločin kakav se dogodio u Lipi i drugim mjestima u Istri, Kvarneru i Liburnijskom krasu.

Drugi dio vodiča govori o komemorativnom krajoliku i sjećanju na ratna razaranja, odnosno razmatra kakve emocije pobuđuju u nas te fotografije iz kraja koji nam je dobro poznat i s kojim se svakodnevno susrećemo; koliko fotografije nastale prije više od 70 godina mogu utjecati na naše iskustvo prostora danas, ali i poimanja da su se navedeni gubici i razaranja dogodili u kraju koji nam je blizak. Ta pitanja potiču nas na razmišljanje i kritičko sagledavanje povijesnog izvora ne samo kroz činjenično stanje već i kroz emociju. Ne možemo se ne zapitati što su sve naši preci na ovom prostoru proživjeli u vrijeme ratnih razaranja, kako su se s time nosili i bismo li se i mi s time mogli nositi? Pitanja koja vjerojatno svaki pojedinac postavlja sebi gledajući ove fotografije.

Kroz fotografije možemo pratiti i diskontinuitet prostora, njegove mijene u odnosu na današnje stanje ili njegovo razlaganje kroz čin uništenja, paleži, vojne akcije i stradanja. Sagledavanje pojma kao što je komemorativni krajolik zahtijeva jedno široko kulturološko-antropološko-povijesno razmatranje. Tako je u njemu povezan prostor s povijesnom činjenicom o određenom događaju, koja je pak povezana s povijesnim kontekstom, kulturom i društvom. Svi ti navedeni aspekti sudjeluju u mišljenju, emociji i kritici viđenja pojedinca o prikazanoj temi.

Za kraj ostaje uputiti pohvale samim autorima tekstova: kustos Ivi Mileusniću, koji je obradio povijesnu pozadinu i značaj navedenih fotografija te kontekst njihova nastajanja, a tako i Vani Gović, kustosici i voditelji Memorijalnog centra „Lipa pamti“, koja je

pružila svojim tekstom o *Komemorativnom krajoliku* suvremen vid obrade jedne teške povijesne teme koja se može povezati sa samim prostorom, kolektivnim sjećanjem i emocijama. Dizajn kataloga, koji je osmislio Igor Crnković, prati tu tešku temu na estetskoj razini, balansirajući između teksta fotografija i crvene boje dijela omota, koja nas također podsjeća na razaranje, bol i gubitak.

Marko Badurina

**SPOMEN ZA ONEH KEH VEĆ NI
(Lipa, Memorijalni centar „Lipa pamti“,
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja
Rijeka, Rijeka, 2016.)**

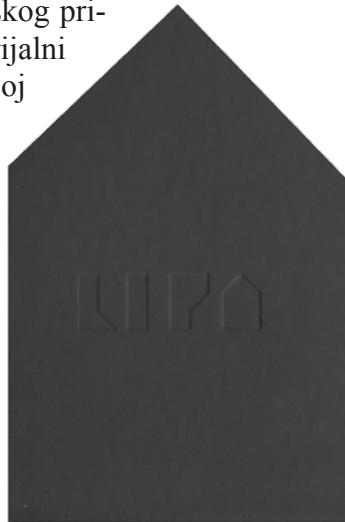
LIPA

*Nikada bele hiše Lipe
z Pasjaka jih je bilo vidit lipe
ma uni dan
dan pred črljeni maj se su bile
s črnim dimom pokrite
danaska se ka tr ka
črljena, plava blišći
aš su se druge u zelenilu skrite.*

Milan Surina

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, kemu pripada i Memorijalni muzej Lipa, tiskal je 2016. leta va svojoj biblioteke *Vodiči muzeja* ne veli ale dobro storen vodič pod imenon *Lipa*. Naslov od četiri slovića je ime mučeničkoga sela va ken je oganj progutal i selo i judi va jeno zapolne.

Nikad još nisan v rukah imela takov vodič, boje reć knjigu, a da nisan znala ku bin pohvalu prvu zrekla. Čudila san se kako je tu ekipu stručneh judi od početka pejala misal da Lipa zaslužuje knjigu va koj će se s puno štovanja, jubavi i boli povedet jena prestrašnja i istinita štorija z Drugega svetskega rata. Zato ju nećemo zvat vodič nego knjiga. I dobila je počasno mesto mej knjigami.

Prvo, zrezana je kot kuća i ima črne korice. Na črnoj naslovnice utisnuto je, črno na črnen, ime Lipa. Gladin jeno po jeno slovičo i domišljan se seh komemoracij na ke smo prihajali. I po hrtenoj koste poteču srhi. Prelepo napisan tekst Vane Gović kunpanjaju slikice, storene od dve-tri rigice, nekoliko crtic, more točkic, kako da su se školani igrali. Smenjuju se bele i črne stranice, a štorija gre naprvo, duša se puni... I oče. Čini mi se da sponova gledan crtić *La linea*. Samo smeha ni. Ratne se strahoti otpiraju. Vreme je stalo.

Odliku su zaslužili Cipmann d.o.o. za dizajn i tiskara Zambelli, a za izdavača ju potpišuje Tea Perinčić. Dobro je prišla i pomoć Aniti Afrić, Danijeli Jugo-Superina, Neri Kovačić-Malbaša, Dorti Vojnović, Mireli Džafić i Andreji Matošević. Zato celoj ekipe čestitki, a velo hvala Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, Primorsko-goranskoj županije i Općine Matulji ča su podržali tiskanje ove zanimjivo storene, mićihne, a do neba vredne knjigice.

Živjenje ni bilo ni lahko ni bogato...

Lipa. Seličo ko počiva Učke va krile. Sa Božja leta živelo j' va mire, tiho i pošteno. Delalo se, skrbelo, imelo. Mlaji su rasli, stareji mirno stareli. Va sakoj je kuće bilo i smeha i plača. Užanci se nisu zapušćale, kanti i molitvi su se s kolena na koleno prenašale, rod se širil i z leti se boje živelo. Gore, dugo od našeh kraji Vrag je svojo seme posel i namesto jubavi vilezla je zloča, ka se počela širit po našoj balote zemajskoj i va krve spuščat zdolun se do mora.

I ni to bilo prvi put da su tujinci posegnuli za ovemi kraji. Va Liburnijsken krase, kamo spada i Lipa, živelo se tisuće let pona-zad. Onda su prišli Iliri i počeli delat prve gradine. Potle su Rimljani s cestun povezali Trst i Trsat, a kašneje su se smenjevale državi – Vanja Gović ih je va jenoj rečenice posložila: Bizanstko Carstvo, Karolinško Carstvo, Hrvatsko Kraljevstvo, Sveto Rimsko Carstvo, Mletačka Republika, Habsburška Monarhija, Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina Italija. Va ovi su kraji vavek prihajali oni ki su bili navajni ratovat i koristit tujo kot svojo.

Živjenje domačeh judi nikad ni bilo ni lahko ni bogato. Delalo se na zemje, va šume, z blagon i trgovalo kako se umelo i znalo za preživet. Ona cesta ku su storili Rimjani spaševala je sa sela ka su se na cestu navrezla kako perlice za koral. Kada je finil Prvi veli rat, del Liburnije i Krasa je pod svoju vlast zela Talija pa se juden počelo branit da govore svojen zajikon, da štimaju svoje užanci i navadbi, pa je fanj našeh judi finilo i va pržun. Kad je Talija va Drugen

rate kapitulirala, na Kras je prišla nemaška vojska. Onda su nemaški soldati i talijanski fašisti pokazali svoj pravi obraz. Va to vreme već su se va šume okupjali domaći muži i mladići i formirani su prvi partizanski odredi za Kvarner i Istru. Tuji soldati su napadali, ubijali, palili... Gorela su naša sela. Oganj kot lašna živina progutal je Vele i Male Mune, Žejane, Malu i Velu Učku, Brezu, Lisac, Studenu... Na red je prišla i Lipa.

Memorijalni centar Lipa panti
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka
Lipa 35, 51214 Šapjane

PREDMET: DESET ZAPOVIJEDI LIPE ZA HUMANIJU BUDUĆNOST

- I. Njemački general Kübler je 1944. godine svojem vojnom korpusu dao "deset zapovijedi" u borbi protiv partizanske bande. Njima je poticao na teror, nemilosrdnost i ubijanje svih koji pomažu partizanima. Slobodne ruke za zvjerstva prema civilnom stanovništvu izbacio je i preuzimanjem vlastite odgovornosti za te postupke.
- II. Dana 30. 4. 1944. godine u samo nekoliko sati Lipa je postala centar nehumanosti:
- 269 ubijenih sveukupno
  - 96 ubijene djece
  - 87 spaljenih kuća
  - 85 spaljenih gospodarskih objekata.
- III. U nadi da se takva nehumanost nikada neće ponoviti donosimo DESET ZAPOVIJEDI Lipe za humaniju budućnost:
1. Svaki pojedinac, zajednica, narod ima svoj identitet. Poštuj tuđi identitet i onda kad se on razlikuje od tvojeg.
  2. Imaj obzira prema drugim pojedincima u svemu što činiš.
  3. Zalaži se za prava i slobode sebe i drugih.
  4. Cilj in opravdava sredstvo.
  5. Uvijek budi odgovoran za svoje postupke.
  6. I odluka o nedjelovanju je djelovanje.
  7. Skromnost i suosjećanje hvalevrijedne su ljudske vrijednosti.
  8. Tvoja prava ne smiju ugrožavati prava drugoga.
  9. Ako neka ideja ima dovoljan broj sljedbenika ne znači da je ispravna.
  10. Svi smo jednaki u svojim pravina.

Živite i djelujte prema tome!

Dan kad je vreme stalo...

Mlado leto se poselo na rascvali umejki, zadišeli su cveti na žire, lestovice obnovile svoja njazla i čekale svoje mlade. Odzvonilo j' za nedejnu mašu i dihi od obeda plazili su po kućah... Niš ni davalo znat da će tega dana vreme stat i celo selo nestat va ognje.

Bil je zadnji dan od meseca avrila 1944. leta. I zadnji obed skuhan va sele. Kad su nacisti i fašisti storili krvavi prsten okol sela, počeli su pucat i ubijati, krast i zimat saku stvar ka njin se činela vredna, s kuć se čul samo plač i vrisak. Na pute, na prage, pred vrati ležali su ubijeni. A onda su živih otpejali na početak sela va Kwartirkinu kuću. Kuću su poleli z benzinom i zapalili, a nutra hitili još i neku bombu. Okolo su gorele kuće i štali, va ognje je nestalo 269 duš, mej kemi je bilo i 96 dece. Va par ur nestala je i mladost i starost. Ostale su slici keh su slikali ti nejudi veselec se svojoj zloće. Bil je to dan kad je vreme stalo...

Pred večer se grupa partizani spustila va selo. Od celega sela živa j' ostala jena mater s četvorun decun i jedan sused keh skriveneh nisu našli oni nejudi. Lipjanon je pomogla i rodbina i svojbina va drugeh mesteh Krasa. Kad je rat finil, preživeli su se Lipjani vrnuli z šumi aš je trebalo obnavjat rojeni pragi. Zločin te zavavek spominjat. Lipa i danas pameti!

Prvo su na meste kade su spaljeni judi storili spomen-obilježje. Da spamećuje! Da opominje! Da ukažuje ča stori čovek kada pozabi bit čovek!

Na starih tnaled malo po malo obnovjene su lih neke kući. Neke nete bit nikada stavne pod krov. Do veće obnovi prišlo je dvajset let kašneje kad je ruku pomoći dala i država. Ma sejeno je od velega sela ostalo lih seliće od stotinjak duš ke su pokazale da su vera i jubav jače od sakega zla. Selo je preživelo!

Lipa pameti i živeje...

Ovu žalosnu ale prelepo napisanu štoriju Vana Gović je finila ovako: „Ubrzo nakon stradanja, devetogodišnji Ivan u pepelu Kvar-tirkinde kuće pronašao je ključeve svoje spaljene kuće. To je jedan od svega nekoliko predmeta koji su preživjeli stradanje u Lipi. Ali, preživjelo je nešto puno važnije. Iako su Lipljani u stradanju izgubili sve dragocjenosti, očuvali su svoje vrijednosti. Jer vrijednost našeg života ne čine materijalne stvari već sve ono neopipljivo što nas čini ljudima: mjesto i vrijeme u kojem smo rođeni, jezik i tradicija koju smo naslijedili, obitelj i prijatelji s kojima smo okruženi. Ljudima nas čini sloboda da vlastiti identitet izražavamo otvoreno, a tuđi poštuje-mo – jer nijedna kultura i identitet nisu vredniji od drugih. Ljudima nas čini i spremnost da se za vlastita prava i prava drugih zauzimamo i borimo. Spremnost Lipljana da obrane svoje slobode nije naišla na uvažavanje i toleranciju okupatora, već na njegovu agresiju. Ubijeno je 269 duša, no duh Lipljana nije slomljen. Povratkom preživjelih u spaljene domove, mukotrpnom obnovom kuća i gospodarstava te rođenjem novih naraštaja lipljanske djece, nastavlja se onaj tisućljetni Život u kojeg je utkan identitet ovoga kraja. Lipa danas živi, pamti i šalje poruku mira.“

A ovaj vodič, kega sa štovanjen zovemo knjiga, je još jedan spomen na onih keh već ni.

Cvjetana Miletić

Palež u sjećanjima / Vžgano v spominih / Le memorie degli incendi, katalog izložbe, Istarsko povijesno društvo, Pula, 2017., 86 str.

Katalog *Palež u sjećanjima / Vžgano v spominih / Le memorie degli incendi* nastao je na temelju fotografske izložbe koja je dio istoimenog projekta financiranog iz europskog programa „Europa za građane“. Urednici su kataloga Gašper Mithans (odgovorni urednik) i Maurizio Levak (glavni urednik).

Autori su Željko Cetina, Robert Doričić, Vana Gović, Igor Jovanović, Petra Kavrečić, Miha Kosmač, Nikša Minić, Gašper Mithans, Milan Radošević i Igor Šaponja, a prevoditelji Urška Lampe, Maurizio Levak, Martina Rameša i Sarah Zancovich. Lektorica je za slovenski jezik Vladka Tucovič. Katalog je izdan u nakladi Istarskog povijesnog društva.

Sadržaj kataloga podijeljen je na sljedeće cjeline: „Uvodna riječ“ (str. 6–10), „Palež u sjećanjima“ (str. 11–16), „Spaljena zemlja“ (str. 17–21), „Prve paleži u Brkinima“ (str. 22–24), „Prve paleži sela u Goričkoj i Goričko bojište“ (str. 25–27), „Palež Mačkolja“ (str. 28–30), „Listopadska paljevinska ofenziva u slovenskoj Istri“ (str. 31–33), „Pazinština, listopad 1943.“ (str. 34–35), „Pokolj u Kresinima, 7. listopada 1943.“ (str. 36), „Spaljivanje Barbića, 7. listopada 1943.“ (str. 37–38), „Pokolj u Šajinima, 8. – 9. siječnja 1944.“ (str. 39), „Pokolj u Bokordićima, 9. siječnja 1944.“ (str. 40–41), „Ubojstva i palež u Maloj Gajani, 27. siječnja 1944.“ (str. 42), „Akcije paleži na Krasu“ (str. 43–45), „Bombardiranje i spaljivanje Brgudca, 14. travnja i 6. lipnja 1944.“ (str. 46), Lipa (str. 47–51), „Stradanje Lisca, Breze i Studene 1. – 4. svibnja 1944.“ (str. 52–54), „Žejane“ (str. 55–58), „Vele Mune i Male Mune“ (str. 59–63), „Brkini za njemačke okupacije“ (str. 64–67), „Palež Gabrovice kod Črnoga Kala“ (str. 68–70), „Gorička pod njemačkom okupacijom“ (str. 71–73), „Drugi palež Šmarja kod Kopra“ (str. 74–77), „Napadi na sela istarskoga Krasa, 10. kolovoza 1944.“ (str. 78–79), „Palež četiriju sela u okolici Trsta 1944. godine“ (str. 80–81), „Život ide dalje“ (str.

82–84), „Izvori i literatura“ (str. 85) i „Zahvale“ (str. 86).

Katalog izložbe prikazuje događaje koji su se odvijali tijekom Drugog svjetskog rata na prostoru Ćićarije, slovensko-hrvatske Istre, Brkina, Krasa, dijelova Notranjske, Trsta i okolice, sela i zaselaka Goričke te idrijsko-cerkljanskog područja. U prvom su planu događaji koji prikazuju i opisuju palež mnogobrojnih mjesta na navedenom prostoru, počevši od prvih spaljivanja kuća u vrijeme talijanske vlasti do paleža izvršanih u vrijeme njemačke okupacije. Mnogobrojne originalne fotografije, karte i novinski natpisi čitatelju dočaravaju trenutke koji su zauvijek promijenili živote stanovnika navedenih mjesta.

Dr. Gašper Mithans u uvodnom djelu ukratko objašnjava sam projekt *Burnt in memories / Palež u sjećanjima* i motive za njegov nastanak te iznosi kratak povijesni pregled i specifičnosti prostora Julijske krajine tijekom Drugog svjetskog rata. Sam autor navodi kako se projektom *Burnt in memories* nastojalo upoznati poznavatelje lokalne povijesti s ratnim događajima u drugim dijelovima regije koja je danas dio zajedničke europske povezanosti. Naime do sada su istraživači ovu temu obrađivali samo unutar granica vlastitih država ili regija, premda je cijelo područje Julijske krajine u vrijeme Drugog svjetskog rata zadesila slična sudbina. Samo područje Julijske krajine bilo je naseljeno i hrvatskim i slovenskim stanovništvom, što je prisililo fašističke vlasti, nakon Rapalskog ugovora 1920. godine, na talijanizaciju toga prostora. Uz potalijančivanje imena između dva svjetska rata, fašističke su vlasti tijekom Drugog svjetskog rata raznim metodama, uključujući i spaljivanje sela i zaselaka, htjele prostor Julijske krajine „očistiti“ od remetilačkog faktora. Tako su u katalogu pri rekonstrukciji ratnih događanja navedena „fašizirana“ mjesna imena za današnja

Slika 1. Australske novine *The Courier-Mail*, 16. 10. 1943.

Slika 2. Operativno područje „Jadransko primorje“ 1943.–1945. (Franco Cecotti – Bruno Pizzamei, *Storia del confine orientale italiano 1797-2007. Cartografia, documenti, immagini, demografia*, cd rom, Trieste 2007.)

Slika 3. Palež sela u Drugom svjetskom ratu (PPMI-F-3531)

dvojezična područja u Hrvatskoj i Sloveniji. Nakon njemačke okupacije Julijske krajine paležne akcije provodile su uvježbane skupine pripadnika SS-a i XMAS-a. Akcije su vođene radi „čišćenja terena“ ili kao uzvratna mjera protiv ustanika. Naravno, autor navodi kako je i u takvim zločinačkim pothvatima bilo razlike među vojnicima (neki su bili milostivi, dok drugi nisu prezali ni od čega, pa čak ni od ubijanja djece, žena i starijih osoba). Autor bez ikakva ustezanja napominje kako je u redovima palitelja bilo i lokalnog stanovništva, što je informacija koja nije svima prihvatljiva. Na samom kraju Uvodne riječi autor postavlja pitanja: „Što danas znači obračunati se sa svojom prošlošću?“ i „Zašto to očekujemo u kontekstu Drugog svjetskog rata samo od sila Osovina?“. Kroz pokušaj odgovaranja na ta pitanja, dr. Mithans upozorava kako opće osuđivanje i jednomlje samo otvaraju vrata brojnim političkim manipulatorima.

Poglavlje „Palež u sjećanjima“ odnosi se na zbivanja koja su se prvenstveno dogodila na području Istre i Primorja tijekom fašističke, a zatim i nacističke okupacije, s posebnim naglaskom na potonje. Nakon što je po Hitlerovu nalogu teritorij nekadašnjeg Austrijskog primorja podijeljen na Operativno područje „Predalpski prostor“ i Operativno područje „Jadransko primorje“, njemačko je vrhovno zapovjedništvo 25. rujna 1943. pokrenulo vojnu operaciju *Istrien*, a 21. listopada 1943. vojnu operaciju *Wolkenbruch* s ciljem razbijanja partizanskih jedinica u Sloveniji, Istri i Primorju te ovladavanja teritorijem pod njihovom vlašću. Navedene operacije u narodu su ostale upamćene kao Listopadska ili Romelova ofenziva. Od 2.

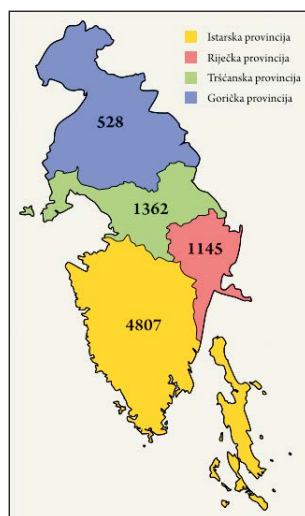

do 10. listopada 1943. ubijeno je 2500 Istrana, što pripadnika NOP-a, što civila (pretežno djeca, žene i starci). Mnoga su sela uništena i spaljena, a stanovništvo odvedeno u koncentracijske logore u Njemačku, dok su partizanske postrojbe (one koje se nisu navrijeme povukle iz Istre) u potpunosti uništene. Do 12. studenog 1943. njemačka je vojska „očistila“ Julijsku krajinu. Kako je na prostoru Julijske krajine obnovljeno partizansko djelovanje, njemačka je vojska u siječnju 1944. godine pokrenula operacije *Sairah*, *Isto* te *Edelweis*. Tijekom travnja i svibnja iste godine njemačke su snage organizirale operaciju *Braunschweig*, među Istranima poznatu kao Proljetna ili Svibanjska operacija, s glavnim udarom na Buzetski i Opatijski kras (zahvatila je i Brkine). Na području Gorice njemačko je zapovjedništvo pripremla opsežan i cjelovit napad na postrojbe jugoslavenskog IX. korpusa, tzv. plan „Adler“.

Treće poglavlje kataloga, naziva „Spaljena zemlja“, opisuje djelovanja Talijana i Nijemaca na području Julijske krajine s ciljem potpuna uništenja vojnih snaga Narodnooslobodilačkog pokreta koje, unatoč opsežnosti, nisu u potpunosti urodile plodom – antifašistički pokret otpora nije ugašen.

Sva naredna poglavlja posvećena su opisu paleža i drugih zločinačkih aktivnosti na pojedinim lokacijama Julijske krajine, uz popratnu fotodokumentaciju.

Ovaj katalog, u svojoj iscrpnosti, može poslužiti kao izvorišna točka istraživačima lokalne zavičajne povijesti, ali ujedno predstavlja i trajan podsjetnik na strahote koje su se dogodile tijekom Drugoga svjetskog rata na području hrvatske i slovenske Istre te dijela Hrvatskog primorja.

Slika 4. Spaljene kuće u Julijskoj krajini 1941.–1945.

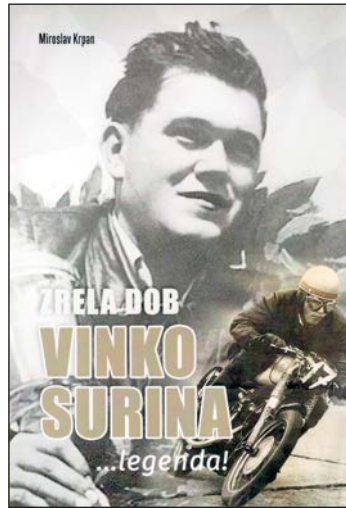
Hrvoje Badurina

Miroslav Krpan, *Zrela dob – Vinko Surina... Legenda*, Adriapublic d.o.o., Rijeka, 2017.

Pjesnik jednom reče da „cili život u dvi, tri riči stane“. Ponekad da, ali ponekad ni knjiga nije dovoljna da bi opisala život i sve što je vezano uz jednu ličnost. Vinko Surina proživio je taj svoj život intenzivno i vrlo strasno, i to baš u svemu čega se „uhvatio“. A „uhvatio“ se mnogo toga. I politike i društvenih aktivnosti i sporta i ugostiteljstva, ali uvijek mu je temelj svega bila njegova obitelj, čiju je uvijek imao podršku i koja mu je davala snagu za cijelu njegovu društvenu angažiranost.

Autor knjige Miroslav Krpan dugogodišnji je sportski djelatnik i novinar, a napose pedantni kroničar auto-motospporta, koji je u ovim krajevima od svojih samih početaka vrlo popularan i cijenjen te koji je kroz sve te godine dao velik broj izuzetnih prvaka čija se imena pamte generacijama. Vinko Surina jedan je od njih, jedan od predstavnika romantičarske generacije, kada je čovjek bio važniji od stroja, a i pripremiti taj stroj u doba nedostatka osnovnih dijelova bilo je više umjetnost nego tehničko umijeće. Stoga je možda i logično što je sam početak knjige, kao i njen veći dio, posvećen Vinku kao motociklističkom šampionu, detaljno opisujući početke bavljenja motoutrkama, trnovit put do uspjeha, dugogodišnji angažman kao sportskog funkcionera u istom tom sportu i na kraju povratak „prvoj ljubavi“ kroz sudjelovanje i natjecanje na motociklističkim susretima i rally-natjecanjima *oldtimer*a, starodobnih motocikala, a kojim je zarazio i svoje nasljednike, sina Emila i unuka Igora. Poput svog oca i djeda, i oni s istom strašću pristupaju nabavci i restauracijama starih motocikala, a posebno su ponosni na kolekciju od tri motocikla *Ducati sport 125*, model kojim je Vinko pobjeđivao krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća na stazama diljem Jugoslavije.

Uz motociklizam još je jedan „izam“ obilježio život ovog vječitog mladića iz Rupe. Antifašizam. Na granici dječaćkih i mladenačkih godina doživio je i proživio ratne strahote Drugog svjetskog rata. Stanujući u kući – gostionici koju su okupirali njemački vojnici,

iz prve je ruke čuo i doživio stradanje obližnjeg sela Lipa kao i vješanje pripadnika antifašističkog pokreta. Svjedočio je o tome u mnogo navrata, a duboko urezane strašne slike poticale su ga na širenje suradnje među mjestima koja su doživjela sličnu sudbinu kao Lipa da zajednički dignu glas da se takvi užasi nikad više ne ponove. Ponekad je međunarodna javnost to znala više cijeniti od lokalne zajednice, u čije je funkcioniranje uložio velik trud i mnogo svojeg vremena. Društveno vrlo angažirana osoba, početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća postaje predsjednik Mjesne zajednice Rupa da bi u nekoliko godina napredovao do Predsjednika Skupštine Općine Opatija. Za sve to vrijeme Vinko je i uspješan privrednik na rukovodećim mjestima od riječke Luke do matujskog Autoremonta. Politička karijera bila je kriva što je Vinko bio prisiljen prekinuti dugogodišnju obiteljsku ugostiteljsku tradiciju, koju je započeo još njegov djed Josip 1892. godine. Naime društveni angažman i privatni „biznis“ u to vrijeme nisu mogli ići ruku pod ruku, stoga je obiteljska gostionica „Kod Milana“ (ime je nosila po Vinkovu ocu) dana u najam, no Vinko je i danas ponosan da gostionica radi i da je u rukama mladih Rupljana.

Uz tradiciju ugostiteljstva, familija Surina, odnosno njezin muški dio, iz generacije u generaciju i strastveni su lovci. Osim što je ljubav prema lovu naslijedio od svog oca i prenio ga na sina i unuka, Vinko je i u tom segmentu svoga društvenog rada dao izuzetan doprinos samoj lovačkoj organizaciji neumorno se angažirajući na izgradnji lovačkog doma i sudjelujući u svim akcijama svog društva, a kad treba, i prvi s lopatom u ruci.

Za ljude kao što je Vinko odlazak u zasluženu mirovinu samo je dobitak malo više slobodnog vremena za sve one aktivnosti kojima se je tako strastveno predavao. Motociklizam, lov, lokalna politika, antifašistička organizacija, obiteljsko poduzeće „Klimavent“, sve to i danas drži Vinka bez naznaka da će stati, odmoriti se, možda i od čega dignuti ruke. Možda je autor knjige Miroslav Krpan upravo zbog toga ovu knjigu nazvao „zrela dob“ jer dob je samo jedno od razdoblja u ovom prebogatim životu, a koji je i zapažen od društvene zajednice, koja je Vinka nagradila s bezbroj priznanja, plaketa i nagrada, u knjizi i slikovno dokumentiranih. Posebno su obrađena ona Vinku najdraža: Nagrada Općine Matulji za životno djelo, Povelja o počasnem građaninu talijanskog grada Castel San Pietro Terme i Nagrada za životno djelo Hrvatskog motociklističkog saveza.

U razgovorima s autorom knjige Surina iznosi i neke svoje stavove o odnosu politike i crkve, o svojem političkom angažmanu u

kojem je bio i ostao nezavisan od političkih stranaka zastupajući uvijek i isključivo građane i društveni interes. Društveno aktivan čovjek ne može se ne dotaknuti i kulture i mladih, koje je uvijek podupirao. Moralno, ali i financijski kroz donacije kao istaknuti privrednik.

Kroz sve ove priče o društvenom angažmanu, sportskim i privrednim uspjesima uvijek se kao tanka nit provlači obitelj. Obitelj kao temeljni stup društva u cjelini.

Iako se ova knjiga može naizgled činiti kao biografija jednog uspješnog sportaša, privrednika i političara, ona je i nešto više od toga. Kroz Krpanove priče može se mnogo naučiti o životu koji se, kad se spoje strast, radišnost i poštenje, može proživjeti na ponos Vinka Surine i svih koji su se našli na njegovoj životnoj stazi u bilo koje vrijeme.

Alfred Šaina

Goran Filipi i Barbara Buršić Giudici (ur.), *Istriotski lingvistički atlas: drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje* / *Atlante Linguistico Istrioto: seconda edizione riveduta e ampliata* / *Istriotski lingvistični atlas: druga, popravljena in dopolnjena izdaja*, Znanstvena udruga „Mediteran“, Pula, 2017.

U nakladi Znanstvene udruge „Mediteran“ u Puli je izdana knjiga *Istriotski lingvistički atlas: drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje* / *Atlante Linguistico Istrioto: seconda edizione riveduta e ampliata* / *Istriotski lingvistični atlas: druga, popravljena in dopolnjena izdaja*. Urednici su Goran Filipi i Barbara Buršić Giudici. Prvo izdanje ove knjige izašlo je 1998. godine. Knjiga je pisana na hrvatskom, talijanskom i slovenskom jeziku.

Ova knjiga dio je dugogodišnjeg projekta *Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*, čiji je potprojekt *Atlas Linguarum Histriae*. Njegov je idejni začetnik pokojni prof. Pavao Tekavčić, kojemu je atlas posvećen. On je prije pedesetak godina došao na ideju izrade jezične karte Istre. Nakon 1998. godine izdani su *Istrorumunjski lingvistički atlas* te *Istromletački lingvistički atlas*, a u izradi je *Lingvistički atlas istarskih čakavskih govora*. Završetak projekta bit će izrada karte istarskih idioma koja će biti dostupna na internetu.

Istra je stoljećima bila podložna migracijama (autohtoni Istroromani, Talijani iz Furlanije, Hrvati, Slovenci, Vlasi, Albanci i Crnogorci), što je utjecalo na njezinu jezičnu kartu. Uz hrvatsku čakavštinu rasprostranjenu diljem poluotoka, u zapadnom dijelu Istre govori se istromletački. Na sjeveru nailazimo na slovenski jezik, dok se enklave istriotskih govora (predmletački romanski idiom) mogu pronaći na jugozapadu. Istrorumunjski se čuje južno i sjeverno od Učke. U Peroju postoji nekoliko desetaka govornika crnogorskog govora. Potreba izrade jezičnog atlasa Istre proistekla je dakle iz brojnosti i kompleksnosti idioma na relativno malom području. Jasne granice

između pojedinih idioma nisu jasno iscertane, pa se njihov suživot te međusobna kulturna i jezična razmjena odvijaju i danas.

U provedbu ovog opsežnog rada krenuo je dr. Goran Filipi osamdesetih godina 20. stoljeća. Izrađen je upitnik, utvrđeni su profili ispitanika te suodređeni terenski punktovi koji će dati najbolju sliku i međusobne jezične odnose. Upitnici su sastavljani pomoću jezičnih atlasa za slavenska i romanska područja. Prvo izdanje plod je rada profesora iz Pule te stručnjaka s Visoke škole za prevoditelje i tumače Sveučilišta u Trstu. U doradi drugog izdanja Trščani nisu sudjelovali. Ankete su provodili kvalificirani ispitivači. Prednost u terenskom ispitivanju dana je istriotskom i istrorumunjskom idiomu jer su najugroženiji, te je svako odlaganje donosilo mogućnost nepovratna gubitka jezične baštine. Istriotski danas uzmiče pred istromletačkim i čakavskim idiomima na nižoj razini, a na višoj jezičnoj razini pred talijanskim i standardnim hrvatskim jezikom.

U knjizi se donosi pregled jezične građe istriotskih govora svih naselja u kojima se taj idiom još očuvao. Dvadeset godina provjere svake riječi, popravaka i nadopuna uz dodatna terenska istraživanja dovelo je do drugog izdanja. Budući da je u međuvremenu izašao *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora*, iz ovog izdanja – za razliku od prvog – izostavljeni su pomorski pojmovi.

U prvom je korišteno znakovlje međunarodne fonetske transkripcije. U drugom izdanju odustalo se od utvrđene grafije te se pisalo pojednostavljeno radi olakšavanja čitanja običnim korisnicima.

Knjiga ima 1898 pitanja na 684 stranice raspoređenih u četrnaest semantičkih poglavlja, uz dvanaest potpoglavlja. Predgovor je preuzet iz prvog izdanja, koji je napisao akademik August Kovačec. Na desetoj stranici nalazi se karta Istre, na kojoj je ucrtano jedanaest *punktova* istraživanja. Fokus je bio na jugozapadnoj Istri, gdje je prisutan istriotski idiom. Ispitivalo se u Rovinju, Balama, Vodnjanu, Galižanu, Fažani i Šišanu, gdje su istriotski punktovi, dok su kontrolni punktovi čakavskog idioma bili Svetivinčent, Čabrunić, Vodnjan i Ližnjan. Kontrolni punkt istromletačkog bila je Pula.

Na prvim stranicama dan je popis ispitivača i ispitanika s godinama rođenja i mjestom prebivališta. *Uvodne napomene* nalaze se od 19 do 42. stranice. Potom slijede poglavlja redom: *Vremenske prilike* (str. 43–60), *Geomorfologija* (str. 61–74), *Običaji i institucije* (str. 75–92), *Tijelo i osjetila* (str. 93–138), *Opažaji i utisci* (str. 139–158), *Vrijeme i kalendar života* (str. 159–176.), *Brak i obitelj* (str. 177–226), *Dom i posjed* (str. 227–256), *Odjeća i pribor* (str. 257–274), *Hrana i piće* (str. 275–286). Poglavlje *Životinje* dijeli se

na potpoglavlja *Sisavci, gmazovi i vodozemci* (str. 287–298), *Ptice* (str. 299–338), *Kukci* (str. 339–354), nakon čega slijedi poglavlje *Poljodjelstvo*, koje se sastoji od potpoglavlja *Radovi i oruđe* (str. 355–438), *Vinogradarstvo* (str. 439–480), *Uzgoj životinja* (str. 481–562), *Pčelarstvo* (str. 563–568), *Maslinarstvo* (str. 569–578), *Voćarstvo* (str. 579–596) i *Uzgoj povrća* (str. 597–618). Poglavlje *Samoniklo bilje* sadrži dva potpoglavlja: *Stabla i grmlje* (str. 619–641) i *Raslinje* (str. 641–672), u kojima se obrađuju biljke koje ne podliježu poljoprivrednim aktivnostima. Zadnje poglavlje bavi se gljivama (str. 673–678). Na kraju je dana bibliografija. U zahvalama su navedeni ispitanici (uz godine rođenja i mjesto prebivališta) koji su sustavni radili na drugom izdanju. Vidljivo je da je najveći broj pitanja iz poljodjelstva i zoologije, što je razumljivo jer je život običnog čovjeka bio usmjeren na prirodu.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do boljeg prometnog povezivanja naselja te veće fluktuacije ljudi, čime sve veći broj govornika određenog idioma dolazi u kontakt s drugim idiomima. Češćim kontaktima te međusobnom ženidbom dolazi do polagana izumiranja govornika manjinskih idioma. Također, masovnijim obrazovanjem nakon Drugog svjetskog rata dolazi do prodora književnog jezika u neformalnu komunikaciju mlađe populacije. To je uzrokovalo izostanak prenošenja manjinskih jezika s roditelja na djecu. Od početka istraživanja 1980-ih te prvog izdanja 1998. godine do današnjih dana došlo je do velikih promjena. Broj govornika istarskih idioma drastično je pao, što daje naslutiti da su njima u trenutku izdavanja govorili većinom pripadnici starije populacije. Ovaj je projekt most između 1980-ih i današnjih dana, što je bilo kritično razdoblje izumiranja posljednjih generacija čiji su svi pripadnici govorili idiomima.

Provođenjem anketa očuvane su mnoge riječi koje bi bile nepovratno izgubljene, a zanimanjem istraživača za istriotski idiom u malobrojnih govornika podigla se svijest o posebnosti njihova govora, što je svakako za posljedicu imalo daljnje njegovanje jezične baštine.

Kako to obično biva, što je idiom ugroženiji, svijest o potrebi očuvanja i posebnosti raste. Zadnjih desetljeća briga za idiome institucionalizirala se te su osnovane udruge koje održavaju manifestacije u cilju promocije i očuvanja ugroženog jezičnog blaga.

Velike tehnološke promjene omogućile su bržu razmjenu informacija. Internetski forumi, komentiranja na portalima te društvene mreže mjesto su neformalne komunikacije često pisane nestandardnim idiomima, čime im se omogućava vidljivost širem čitateljstvu.

U današnje doba interneta ugroženi jezici dobili su priliku ne samo za očuvanjem već i revitalizacijom. Prijašnje iseljavanje ponekad je značilo i zaboravljanje materinskog jezika u tuđini uslijed nemoćnosti njegova govora. Modernim tehnologijama omogućuje se transkontinentalna govorna i pisana komunikacija. Tehnologija će omogućiti daljnji razvitak i moguću ekspanziju istriotskog idioma, a ovaj atlas kao i cjelokupni projekt omogućili su njegovo očuvanje i sustavno prikupljanje.

Izdani atlasi daju sređene podatke o fonetskim, fonološkim, morfološkim, tvorbenim i leksičkim sustavima idioma, čime se omogućava utemeljeno proučavanje jezičnoga razvitka istarskih idioma. Kad se objavi kompletni jezični atlas cijele Istre sa svim njenim idiomima, bit će moguća analiza međusobnih utjecaja te praćenje fluktuacije riječi i izraza do njihovih ishodišta u određenom idiomu. Tim analizama idioma bit će moguća i interdisciplinarna istraživanja kojima se mogu rekonstruirati unutaristarske selidbe i trgovačke veze.

Ovaj višegodišnji projekt dao je velik i, usudio bih se reći, ključan doprinos u zaustavljanju izumiranja istarskih idioma. Nizom izdanja očuvala se baština i osnažio istarski identitet, a plodovi rada male skupine znanstvenika bit će vidljivi desetljećima nakon okončanja projekta.

Ivo Mišur